

TARİH GEZİNTİLERİ

Zeki Arıkan

İSTANBUL, 2011

Tarihçi
Kitabevi

Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni
Necip Azakoğlu

Editör: Hadiye Yılmaz

Kapak tasarımı: Ayşe Görkem Kozanođlu

Sayfa tasarımı: Güler Kızılelma

Birinci baskı: Kasım 2011, İstanbul

Boyutlar: 13.5 x 21 cm

Sayfa sayısı: 376

ISBN: 978-605-4534-09-8

Baskı ve cilt: Kitap Matbaacılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Davutpaşa Caddesi No: 123 Kat: 1

Topkapı / ZEYTİNBURNU-İSTANBUL

+90 (212) 482 99 10

Sertifika no: 16053

© Yayın hakları Tarihçi Kitabevi'ne aittir.

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Yayınevinden yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Tarihçi Kitabevi
www.tarihcikitabevi.com

Moda Caddesi No: 104/A Moda / KADIKÖY-İSTANBUL

Tel: 0216 418 68 86

GSM: 0530 370 74 11

E-posta: info@tarihcikitabevi.com

TARİH GEZİNTİLERİ

ZEKİ ARIKAN

Tarihçi
Kitabevi

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
Ben Zeki Arıkan	13
Kılavuzum Kuto	23

Yakınçağ ve Cumhuriyet Taribimizden SAYFALAR

Atatürkçülüğün Neresindeyiz?	37
Tanzimat ve Modern Basının Doğuşu	45
1908 Jön Türk Devrimi	55
Anadolu'dan Arnavutluk, Suriye ve Trablusgarp'a <i>Tanın</i>	63
Çanakkale Fotoğrafı...	81
İlk Kurşun	83
Gavur İzmir / Müslüman İzmir	87
İzmir'in Belleği	97
Milli Mücadele'de Balıkesir	101
Yeni Bir Paylaşım Taslağı (mı?)	111
Yunus Emre Oratoryosu	115
İstanbul'a Dönüş (mü?)	119

Türk-Ermeni Kültür İlişkileri Üzerine	121
Almanya ve Ermeni Sorunu	133
Kaş Yapayım Derken!..	141
Dünyanın Çağımızdaki Karabasanı	143

Yakınçağ ve Cumhuriyet Tarihimizden

PORTRELER

Asya'nın Rönesansı Atatürk	155
<i>Zabit ve Kumandan ile Hasbihal Üzerine</i>	163
<i>Atatürk'ün İnsanlığı, Sağlığı ve Hastalığı Üzerine</i>	169
<i>Atatürk'ü Rahat Bırakın!</i>	177
Ortak Bellek Durağımız: Aşyan	181
<i>Tevfik Fikret ve Atatürk</i>	185
Mithat Paşa	
<i>Mithat Paşa'nın Bağdat Valiliği</i>	199
<i>Mithat Paşa ve Ziraat Bankası...</i>	205
<i>Mithat Paşa'dan İlhan Selçuk'a</i>	209
Ziya Gökalp	213
Dr. Abdullah Cevdet Sokağı	219
TARİŞ'e Emek Verenler ve Muhittin Birgen	221
Halit Ziya ve İzmir	227
Tevhid-i Tedrisat ve Vasıf Çınar	213
"Necati, Aziz Necati: Dileğin Yerine Getirilcektir"	239
Mahmut Esat Bozkurt	245

Köy Enstitüleri

<i>Hasan Âli Yücel (1897-1961)</i>	259
<i>Hasan Âli Yücel ve Karşıtları</i>	273
<i>Hasan Âli Yücel ve Köy Enstitüleri Dünyası</i>	279
<i>Prof. Orhan Burian ve Köy Enstitüleri</i>	285
<i>Orhan Burian'dan Vedat Günyol'a</i>	295
<i>Selahattin Öğretmen</i>	299
Nurullah Ataç (1898-1957)	307
Dr. Adnan Adıvar ve Toynbee	319
Somar ve İzmir	323
Vahdettin ve Ecevit	345
DİZİN	353

Prof. Dr. Orban Burian'in anısına...

SUNUŞ

Üniversite çalışanı olarak araştırmalarımızın, yazdıklarımızın kaynaklarını göstermek ve çalışmalarımızı notlamak zorundayız. Bilim ahlakı bunu gerektirir. Bunu yapmadığımız zaman türlü eleştiriler alırız. Meslektaşlarımızın son yıllarda bu çeşit bilimsel yazılarını derleyerek kitap haline getirmeleri son derece olumlu bir çaba... Çünkü çok dağınık olan bu araştırmalara ulaşmanın zorluğu böylece ortadan kalkıyor. Ben bu işi yapamadım; yapmam için de zamanım yok. Çünkü bunları derlerken yeniden gözden geçirmek, olası yanlışlıkları düzeltmek, eksiklikleri gidermek büyük emek istiyor. Bunu göze alamadım. Buradaki yazılarım, dipnotlara boğulmuş değildir. Dergilerde, gazetelerde çıkmış, daha çok günceli yakalamaya dönük yazılardır.

Bilimsel araştırmalar yanında bir üniversite çalışanının güncel konularla ilgili görüşlerini, düşüncelerini dergilerde gazetelerde dile getirmesi beklenir. Bu, topluma ödememiz gereken bir borçtur. Nitekim öteden beri kimi bilim adamlarımız çalışmalarını üniversite duvarları dışına çıkarmışlardır. Orhan Burian, Ahmet Hamdi Tanpınar bunun ilk örneklerini vermişlerdir. Daha sonra ve günümüzde bu yoldan yürüyen meslektaşlarımızın sayısı giderek artmıştır. Bu tür yazılar derlenip kitap haline getirildiğı zaman kamuoyunda daha büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Bilimsel çalışmalar dışında çeşitli sorunlar üzerine yazmanın, görüş belirtmenin gerekli hatta zorunlu olduğuna inanıyorum.

Vedat Günyol, on beş yıl birlikte çalışma olanağını bulduğu Orhan Burian'ın gerek özel yaşamında, gerek görevinde derin bir sorumluluk duygusu içinde bulunduğunu söyler ve şunu ekler:

"Bu sorumluluk duygusu, yediği ekmekten, içtiği sudan, konuştuğu kimselere, nimetinden faydalandığı topluluğa kadar derecelenen, her nimetin hakkını vermeğe çalışan duyguydu".

Bu duyguyu hepimiz duymalı ve yaşamalıyız. Böyle duygu ve düşüncelerle öteden beri çeşitli gazetelerde, dergilerde yazılar yazdım ve çeşitli kurumlarda konuşmalar yaptım. Yazdığım her yazının yayımlandığını söyleyemem. Bundan ötürü de kimseye kızgın değilim.

1998 yılı boyunca TRT İzmir Radyosu'nda Şeker Mikrofon programı kapsamında haftalık konuşmalar yaptım. Konuşmalarım *Tarih Günlüğü* başlığını taşıyordu ve elbette konular tarih üzerinde yoğunlaşıyordu. Bu konuşmalarımı derledim. Bastırmak sorun oldu. Kitabım bir yayımcının rafından ötekinin rafına gitti ve aylarca bekledi. Bu bekleyiş birkaç yılı doldurdu. Üstelik bu yazıların derlenip toplanmasını kendileri istemişti. Ama yayınevlerinin "yoğun" programı bana onca zaman kaybettirdi. Sonunda Arma yayınevi sahibi Metin Martı'nın desteğiyle *Tarih Günlüğü* (2002) basılabildi.

Buradaki yazılarımda çok ayrıntıya girmeden kendimden, çevremden, yakınlarımdan söz ettim. Bu, belki de ileri yaşlarda çocukluğumuza dönmek, o günleri bir kez daha anımsamak düşüncesinden kaynaklanıyor olsa gerek... Hepsi bu. Yoksa, o günleri yaşamamızın bir altınçağı olduğunu kabul etmek gibi bir anlayıştan ileri gelmiyor. O günleri özlemle anıyor da değilim. Hele o günlere dönmek gibi bir istek hiç duymuyorum.

İzmir'in gerek benim gerek çocuklarımın; Gizem'in, Zeynep'in, Ezgi'nin hepimizin yaşamında özel ve önemli bir yeri var. Yaşamımızın uzun yıllarını burada geçirdik. Deyim yerindeyse tam yerleşik yaşama İzmir'de geçtim diyebilirim. Bu güzelim kente karşı her zaman kendimi borçlu saydım. Bu borcu, İzmir'e dönük araştırmalarım, yazılarımla ödemeye çalışıyorum. O nedenle buradaki yazılarımla İzmir ağırlıklı olması bir rastlantı değil. Bunun dışında gezinin diğer durakları farklı oldu. Yitirdiğim dostların anılarını tazelemek için yazdığım yazılardan, okuduğum kitapların eleştirisine kadar geniş bir yelpaze çıktı ortaya...

Tarih Gezintileri başlığını verdiğim bu kitabımda yer alan ve pek dipnotu olmayan yazılarımla, dergi ve gazetelerde çıkan yazılarımla ve çeşitli yerlerde yaptığım söyleşilerin bir bölümünü kapsar. Bu yazıların bir araya getirilmesinde değerli meslektaşlarım Prof. Dr. Salih Özbaran ve Prof. Dr. Nuri Bilgin'in büyük desteğini gördüm. Onların yüreklendirmesi olmasaydı bu yazılar bir araya gelemezdi. Kendilerine minnet ve şükran borçluyum. Cumhuriyet İzmir temsilcisi Serdar Kızık'ın ve İletişim Fakültesi, Ege Ajans Haber Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan Kavaklı'nın verdikleri desteği özellikle anmak isterim.

Bu kitap her şeyden önce Tarihçi Kitabevi Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni Necip Azakoğlu'nun desteğiyle ortaya çıktı. Kendisine teşekkürü borç bilirim. Değerli editörüm Hadiye Yılmaz'a, sayfa tasarımcım Güler Kızılelma'ya minnet ve şükranlar. Kitabın ortaya çıkmasına her aşamada katkıda bulunanların emeklerini unutmuyorum.

Yazılarımı bilgisayara yüklemek için her zaman sabırla çalışan Arzu Altınkaya'ya da teşekkürler. Kitabımın tanımadığım, bilmediğim, yüzlerini görmediğim okuyucularına yararlı olması dileğiyle...

Göztepe, 30 Haziran 2009

Prof. Dr. Zeki Arıkan

BEN ZEKİ ARIKAN

6 Ekim 1944 yılında Erzincan'ın İliç ilçesine bağlı Sergevil (Uluyamaç) köyünde doğmuşum. Sonradan bu tarih, ilkokul diplomasını alabilmem için 6 Ekim 1942 olarak düzeltilti. Her iki tarih de doğru değil. Çünkü ekim bizim güzel aylarımızdan biridir. Bu ayda kar yağmaz. Oysa anamın dediğine göre gücüğün (Şubat) karlı bir gününde doğmuşum. Dünyayı algılamaya başladığım anda evimizi inceliyorum. Arustaklardaki (tavan) döşemeler, mertekler simsiyah... Evin girişinde bir mağ yer yazın oturma odası olarak kullanıyoruz. Asıl evimiz buradan bir kapı ile ayrılıyor. Evin arka tarafı bir kaya parçası. Önünde küpleri gömdüğümüz bir yer var. Ortada kullanmadığımız bir tandır, bunun yanında kap kacağımızı koyduğumuz mutfak görevi gören bir yer... Yüklük, tuz, un ambarları bu görüntüyü tamamlıyor. Kışın çevresine oturduğumuz, yemeğimizi pişirdiğimiz bir ocak, ocağın karşısında beş kardeşin sallandığı beşik yeri duruyor. Pencere olarak biri giriş kapısının üstünde, öteki de içeride olmak üzere, boyutları 50-60 cm²'yi geçmeyen iki pencere boşluğu görülüyordu. O nedenle evin içi karanlık mı karanlık. Hele küplerin, ambarların bulunduğu yerin karanlığı bana korku ve ürperti verirdi. Bu evin ikinci katı belki yaşamaya daha elverişliydi. Fakat burasını merak (otluk, samanlık) olarak kullanıyorduk.

Köyümüz dereler, çıplak tepeler arasına sıkışmış, yamaç bir yerde kurulmuştu. Köyün eteklerinde Uludere ve Kü-

çükdere'nin çevrelediği düzlükte tarlalarımız, bostan yerlerimiz ve ağaçlarımız yer alıyordu. Uzakta çok sayıda yaylalarımız, dağlarımız, otluklarımız, kışlalarımız (odunluk) yükseliyor. Ünlü çayımız buralardan kaynaklanıp Fırat'a ulaşıyordu. Çayrılarımız da yine bu berrak mı berrak suyun kıyısında uzanıyordu. Bu çayın içinde hızla, gölge gibi yüzen alabalıklar yaşardı.

Ekonomimizin temelini oluşturan mallarımız bir iki inek, dana ve katırımız ise evden biraz uzakta, Komlar semtindeki ahırımızda barınıyordu. Bu evin bütün işlerini çekip çeviren, hayvanlarımıza bakan, kış gecelerinde kuzlayan ineğimizin danasını kucaklayıp eve taşıyan, beş altı saatlik dağdan odunumuzu getiren, bostanımızı ekip kaldıran, unumuzu öğüten, aşığımızı döğen anamızdı. Bu ufak tefek kadındaki enerjiyi anlamaya olanak yoktu. Bütün yükümüzü bu zavallı kadın çekirdi. Kimi zaman dağdan ot, odun getirirken kendisini karşılamaya giderdik. Vücudundan kopup gelen teri içime, ciğerlerime çekirdim. Bu ter kokusu bugün bile özlemimi duyumsadığım bir iksir gibi gelirdi bana...

Ağam (babam) ortalarda yoktu. İki büyük ağabeyim gurbette idi. Ağam, İstanbul'da bir pavrukada (fabrika) bekçilik edermiş. İyi ama, herkesin ağası İstanbul'da idi. Fakat bu insanlar yazın köye gelir, işlerini güçlerini yola koyduktan sonra dönerlerdi. Bu kısır döngü sürüp giderdi. Gurbetçilik, köyün ekonomisinin kısırlığından, verimsizliğinden ötürü vazgeçilmez bir yaşam biçimiydi. Bütün türkülerimiz ayrılık üstüne idi. Benden birkaç yaş büyük kardeşimle babamı ancak 7-8 yaşında görebildik. Ne o bizi tanıdı, ne de biz onu. Yıllar sonra çalıştığı fabrikadan emekli olup köye yerleşti. Onun niçin yıllarca ömrünü gurbette tükettiğini ve köye çok seyrek geldiğini o zaman anladım.

Köyde ikinci bir yaşam biçimimiz yaylacılıktı. Haziran ayı gelince herkes katar katar yaylaya göç ederdi. Ot biçmek, davar ve sığırları daha iyi beslemek için bu kaçınılmazdı. Yalçın dağların eteklerindeki yaylalarımıza çadırlarımızı kurardık. Geceleri kurtların ulumasını bugün bile ürpererek anımsıyorum. Ama biz bu yaşamı seviyorduk. Buz gibi soğuk sular, taptaze otlar, sürekli esen rüzgar, türlü türlü kuşlar, doğal sebzeler, önümüzde uzayıp giden tepeler ve tepelerin ortasından akan çaylar doyulmaz bir görünüm sunuyordu bize... Bu yaşamın ruhunu, felsefesini de ancak yıllar sonra Prof. Cengiz Orhonlu'nun ve özellikle Fransız coğrafyacısı Prof. Xavier de Planhol'un eserlerini okuduğum zaman anlayacaktım.

Köyde tek eğlencemiz yılda bir iki kez yapılan düğünlerdi. Köye davulcu, zurnacı (sonradan klarnet) gelir, halaylar çekilir, oyunlar oynanır ve havaya bol bol kurşun sıkılırdı. Düğünün son günü topluca yediğimiz kızartma ve keşkeğe diyecek yoktu doğrusu. Düğünün son aşaması da gelinin ata bindirilerek allı, yeşilli, morlu, ipek çarşafalı kadınlar eşliğinde köyün bütün çevresinin dolaştırılması, yanık bir türkü ve hava ile gideceği eve teslim edilmesiydi. Düğün genelde köy meydanında, soğuk havalarda ise köy odasında yapılırdı. Kadınlar, kızlar ayrı bir evde toplanır, oynarlardı. Biz çocukların buraya girmesinde sakınca yoktu. Oyuncular arasında anamı da görürdüm. Yanık bir sesi vardı.

Düğünlerdeki davul zurnanın, analarımızın, bacılarımızın söylediği türküler dışında, bir iki evde bulunan gramofonun çevresinde toplanır, müzik dinlerdik. Plaklarda en çok adı geçen sanatçılar Âşık Veysel, Malatyalı Fahri vb. idi. Son yıllarda moda olan Sarı Gelin türküsünü o zaman bayılarak dinlerdik. En çok beğendiğimiz Eğin havalarını ise

ezbere bilirdik. Anamın bugün hiçbir sözünü ve havasını anımsayamadığım doğaçlama söylediği türküler beni bü-yülemeye yetiyordu. 1950'li yıllarda köyde bir iki eve radyo girince artık şarkılar dinlemeye başlamıştık.

Sabahları mahalle mektebine gidiyorduk. Arif Ho-ca'dan dua öğrenir fakat kolay kolay ezberleyemezdik. "Bel-le" der, ama yanlısımızın ne olduğunu söylemezdi.

1949 yılında köyün üst tarafında kırmızı çatılı ilkoku-lumuz yükseldi. Köye 18-19 yaşlarında bir öğretmen gel-di. Emekli olduktan sonra Bursa'da yaşamaya başlamış Pu-lur Köy Enstitüsü mezunu Selahattin öğretmene ben ve kö-yüm çok şey borçluyuz. Bunu bir başka yerde yazdığım için burada yinelemek gereği duymuyorum. Ben de herkes gibi ilkokul bitince İstanbul'un yolunu tuttum. İliç'ten bindi-ğim trenin taşıdığı kalabalığı anlatamam. Her yer tıklım tık-lım dolu. Koridorlar, kompartımanlar, tuvaletler insan ve tavana kadar tahta bavul yüklü. Oturmak için ancak Anka-ra'da yer bulabildik.

Eyüp Ortaokulu'nda (sonra lise) öğrenime başladım. Ko-nuşmam farklı. Kılık kıyafetim fakirce. Babamın bekçilik yaptığı fabrikada kendisine verilen bir kulübede kalıyoruz. Üç dört kardeşin barındığı bu oda topu topu 15 metreka-relik bir yer. Eyüp o yıllarda tam bir sanayi kenti. Haliç'in kıyıları adım başı fabrika. Sabahları ordu ordu işçiler geli-yor, akşamüstü yine evlerine dönüyorlar. Geceleri de üre-tim yapılıyor. Okuldaki öğrencilerin çoğu işçi çocuğu. Bir-kaç arkadaş esnaf ve memur ailesinden geliyor. Bu nenden-le hepimizin yaşam düzeyi üç aşağı beş yukarı aynı.

Bir arkadaşım, ünlü bir şairimizin mezarının okulun ya-nındaki mezarlıkta olduğunu söyler söylemez ben bu şai-rin Tevfik Fikret olduğunu anladım. Gittik... Tevfik Fikret'in

lahit kapağındaki imzasını güçlkle sökebildim. Yıllar sonra bu mezarı Aşyan'da görmek beni çok duygulandırdı. Fikret'e olan hayranlığım sanırım ortaokul sıralarında başlamıştı.

Liseyi binbir zorlukla bitirebildim. Edebiyat Fakültesi'ni kazanınca yatılı olan Yüksek Öğretmen Okulu'na başvurduğum. Sınavı kazandım. Çapa Yüksek Öğretmen Okulu'na girmek benim için kurtuluş oldu. Okuldaki ortam her şeyden önce güven vericiydi. Yeni dostlar, arkadaşlar edindim. Salih Özbaban, Mücteba İlgürel, Mahmut H. Şakiroğlu, Çetin Börekçi, Rüknu Özkök ve İstanbul efendisi Eray Canberk ilk aklıma gelenler. Okul aynı zamanda Eğitim Enstitüsü'nü de içinde barındırıyor. Buradaki öğretmenlerle tanışmak hiç şüphesiz bizlere yeni ufuklar açıyordu. Bilmediğimiz konuları çoğu kez onlara soruyorduk. Orhan Şaik Gökyay, Behçet Necatigil, Çağatay Uluçay, Niyazi Akşit, Mesut Talaslıoğlu ve daha nice değerli hocalar... Edebiyat Fakültesi'nde kendilerinden ders gördüğümüz hocalarımızın hiçbirinin bugün yaşamadığını düşünmek bana acı veriyor!

Isparta'da başlayan lise öğretmenliğimin ikinci yılında Fransa'ya gönderildim. Anılarla yüklüyüm. Bunları yazmanın da anlamı yoktur. Orada tanıştığım arkadaşlar bugün üniversitemizin kadrolarında görev yapıyorlar. Prof. Cezmi Sevgi ile yıllarca Ege Edebiyat Fakültesi'nde görev yaptık ve bir iki gün önce kendisini sonsuzluğa uğurlamak beni yüreğimden yaraladı. Fransa'da iki eser beni derinden etkilemişti. Birincisi Braudel'in *Akdeniz'i*, ikincisi hocam Prof. Mantran'ın *İstanbul'u* ... Bunların dışında beyaz kapağındaki kırmızı başlığı ile bana çok çekici gelen bir yayının da *Annales* dergisi oldu. Hele onun alt başlığı, bütün dünya tarihini kucaklayan bir anlam taşıyordu: *-Economies- Sociétés, Civilisati-*

ons (Ekonomiler, Toplumlar, Uygarlıklar). Bu dergiye hemen abone oldum. Ülkeye döndükten sonra da aboneliğim bir süre daha devam etti. Fakat sonunu getiremedim. Derginin eski ve yeni yazarlarından Braudel, Marc Bloch, Lucien Febvre en çok ilgimi çeken tarihçiler oldu. Braudel'in *Akdeniz'i* ve Mantran'ın *İstanbul'u* hakkında Barkan ve İnalçık'ın yazılarını Fransa'ya gitmeden önce okumuştum. Sonra bunları asıllarından okumak ne anlamlı, ne güzel bir duyuydu...

Yurda döndükten sonra, Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü'ne atandım. Oradan askere gittim. Yedek subaylığı-mı Mamak Muhabere Okulu'nda yaptım. Askerlik biter bitmez Gazi Eğitim Enstitüsü'ne verildim. Böylece Ankara'da kalma olanağını buldum. Cânım Ankara, ne kadar dolu bir kentti. Kışın tiyatrolar, konserler, operalar birbirini izliyordu... Türk Tarih Kurumu'ndaki konferanslara sürekli katılıyordum. Bugün sonsuzluğa göçmüş kimseleri o konferanslarda dinlemek meğer ne büyük bir ayrıcalıkmış... Enver Ziya Karal, Şevket Süreyya Aydemir, Nusret Hızır, Ömer Asım Aksoy ve daha niceleri.

Okuldaki çevrem aydınlık mı aydınlık. Özellikle Türkçe bölümündeki arkadaşlarla kurduğum iletişim, bana yeni ufuklar açıyordu. Ekrem Üçyiğit, Cahit Bilim, İhsan Güneş bizim bölümdeydi. Mehmet Deligönül, Mehmet Aydın, Kadim Serinözü, Adnan Binyazar vb. Türkçe bölümünden.

Ancak üzülererek belirteyim, güvenlik diye bir şey yoktu. Boykotların, çatışmaların, sınıfları boşaltmanın sonu gelmiyordu. Okula kurşun yağdırılıyor, Niyazi Altunya gibi değerli bir arkadaşımız yaralanıyordu. Ölen öğrencilerin cenaze törenleri içimizi burkuyor, fakat yine de kavgaların sonu

gelmiyordu. Tehditlerden biz de nasibimizi alıyorduk. Okul çevresinde tek başına yürümek sorun oluyordu... 1979 yılında İzmir'e gelip yerleşen ve burada Tarih bölümünü kuran Yüksek Öğretmen Okulu'ndan arkadaşım, o zaman doçent olan Salih Özbaran'dan aldığım bir öneri her şeyi değiştirdi. Eğitim Enstitülerinin geleceği belli değildi. Bir başka yere başvurmayı düşünmemiştim. Kızım Gizem henüz bir yaşını doldurmamıştı. Yeni bir kente yerleşmenin birtakım sıkıntılarını da biliyordum. Yine de İzmir'e gelmeye karar verdim. Ekrem Üçyiğit bana, "*İzmir bir ticaret şehridir, orada bir şey bulamazsın*" demişti. Evet, herkes İzmir'i bir ticaret kenti, uluslararası bir pazaryeri olarak tanıyor ve öyle biliyordu. Fakat buraya geldikten sonra durumun hiç de sanıldığı gibi olmadığını gördüm. Üstelik İzmir'i çok sevmiştim. İnkizlerin, Zeynep ve Ezgi'nin burada doğmuş olmaları beni bu kente daha çok bağlamıştı. Kışın ortasında bile pazaryerlerinin yeşilliği, günlerce süren yağmurları, çarşısı, pazarı, Kemeraltısı, troylebüsleri, o yıllarda epeyce koku saçan Körfez'i ile İzmir bana oldukça çekici geliyordu. Gerçek anlamda bilimsel çalışmalarına burada başladım. Daha önce Gazi Eğitim Enstitüsü'nde iken bir çevirim, bir iki yazım çıkmıştı. Oysa burada gün geçtikçe araştırmalarım artıyordu. Yayınlarım çoğaldı. Fakat yayın yapmak kolay değildi. Dergi sayısı sınırlıydı. Basit bir tanıtım yazısının çıkması bile, abartmadan yazıyorum, birkaç yılı buluyordu. *Tarih Vakfı*'nin kurulması, *Tarih ve Toplum* dergisinin, daha sonra *Toplumsal Tarih*'in çıkması bu alanda bizlere yeni olanaklar sundu. Tarihçiliğimiz inanılmaz bir hız kazandı desem sanırım yanlış olmayacak...

Öte yandan "ticaret kenti" denilen İzmir, tarih açısından, malzeme yönünden hiç de yoksul değildi. Bunun böyle ol-

madığını, 1940'lı yıllarda burada öğretmenlik yapan felsefe doktoru Ziya Somar yeterince kanıtlamış ve kendisinden sonra gelenlere, yani bizlere unutulmaz bir miras bırakmıştı. Kendisini minnet ve şükranla anıyorum. 1912'de kurulan Milli Kütüphane'nin zenginliğini anlatmakla bitiremem.

Demek istediğim şu: İzmir'e yerleştikten sonra yerel malzemeye dayanarak yaptığım araştırmalar hatırı sayılır bir ivme kazandı. Diğer konular için arkadaşlarla yazları topluca İstanbul'a gidiyor, yıllar önceki yatılı öğrencilik yaşamını yurtlarda yeniden canlandırıyor ve tadıyorduk.

Bölümümüz bir süreli yayından yoksundu. Bu bizleri üzüyor, acaba başarabilir miyiz kaygısını içimizde duyumsuyorduk. Salih Özbaran'ın cesareti, Öğr. Gör. Aydoğan Demir'in yüreklendirmesiyle *Tarih İncelemeleri Dergisi*'nin ilk sayısını çıkarabildik. Özbaran, Buca Eğitim Fakültesi'ne Dekan olarak gidinceye kadar dergimizin dördüncü sayısını çıkarmıştık. *Turcica* dergisinde kısa da olsa dergimizle ilgili bir yazı çıkmış olmasına ne kadar sevindiğimizi anlatamam. Bir başka çabamız da, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*'ni çıkarmamızla sonuçlandı. Bu dergi başlangıçta Enstitü Müdürü Prof. Dr. Ergün Aybars, Prof. Dr. Salih Özbaran ve benim imzalarımı taşıyordu. Sonradan her iki dergiyle de ilgim kalmadı. ÇTTAD hem çağdaş Türkiye üzerine yayınlara yer veriyor, hem de yeni yetişen gençlerin yüksek lisans ve doktora düzeyindeki araştırmalarına sayfalarını açarak onlara yeni açılımlar sağlıyordu. Bu bakımdan pek çok özgün araştırma bu dergide yayımlanmıştır. Derginin *İzmir ve Mahmut Esat Bozkurt* özel sayılarını hatırlatmak yeterlidir.

Ders, tez yönetimi, seminer, sempozyum dışında birçok ulusal ve uluslararası toplantılara katılmak fırsatını buldum. Bütün bunlar beni yeni araştırmalara yöneltirken aynı zamanda bana pek çok meslektaşım ile tanışma olanağı da sağlamış oldu. Yeni ülkeler gördüm, yeni dostluklar edindim. Tarihçiliğin nereye gittiğini sezdim. Kimi karşılaştırmalar yapmaya çalıştım. Sözelimi yurtdışında yapılan bir kongrede bir Amerikalı tarihçi, Piri Reis'in değişik yazmalarındaki haritalarına göre İstanbul'u ele alan güzel bir konferans vermişti. Prof. Orhan Burian'ın evrakına ulaşınca şaşkınlıktan donakaldım. Meğer çok genç yaşta yitirdiğimiz (1914-1953) bu yüce insan, bundan yarım yüzyıl önce böyle bir araştırmacının hazırlıklarına girişmemiş mi? Ama ne yazık ki, bitirememiş.

İzmir'de birçok toplantı düzenlenmesine katkıda buldum. Hasan Âli Yücel'in 100. doğum yıldönümünde Prof. Hamza Bulut'la düzenlediğimiz toplantı epeyce ses getirdi. Bu anma toplantısı, Ege ve Dokuz Eylül Üniversitelerinin katılımıyla daha geniş bir yankı uyandırdı. Tefik Fikret'in 85., Prof. Orhan Burian'ın 50. ölüm yıldönümlerinde düzenlediğimiz toplantılar da öyle. Son olarak Konak Belediyesi'yle İzmir Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin ortaklaşa düzenlediği *Ataç'a Saygı* günü de oldukça anlamlıydı. Sözümlü ettiğim ve bir dönem müdürlüğünü üstlendiğim merkez, İzmir'de yerel tarih bağlamında çok önemli etkinliklere imza attı.

Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kendi bölümüm dışındaki arkadaşlarla kurduğum iletişimin bana sağladığı yararları saymakla bitiremem. Arkeolog Prof. Dr. Ömer Özyiğit olmasaydı herhalde ben, Felix Sartiaux'nun Foça kazılarıyla ilgili bir yazı yazamazdım. Divriği Ulucamii ve Da-

rüşşifası ile ilgili bir incelememi Prof. Dr. Rahmi Hüseyin Ünal'a borçluyum. Yine burada yıllarca birlikte çalıştığımız, görüş alışverişinde bulunduğumuz Prof. Dr. Nuri Bilgin, Prof. Dr. Ahmet Arslan, Prof. Dr. Asaf Koçman ve daha nice dostu minnet ve şükranla anıyorum. İzmir'i Aydoğan Demir'le tanıdığımı özellikle belirtmeliyim.

1994 yılında geçirdiğim oldukça ağır bir mide kanamasından sonra yeniden yaşama döndüm. Ama bütün dengelerim de alt üst olmuştu. Bu dengesizlik başka arızalarla daha da arttı. Fakat kötümser değilim, gidebildiği kadar gidecek.

Tarihçiliğime gelince: Tarihçiliği ben de birçok kimse gibi bir bilgi yığını, eski deyimle bir malumatfuruşluk sanıyordum. Ancak Lucien Febvre'in "*Tarihçi bilen kişi değil araştıran kişidir*" cümlesini okuyunca yolumu bulduğumu söyleyebilirim. Bu merak ve ilgiyledir ki, birçok araştırmaya imza attım. Kendi köyümün tarihinden Hamlet'e kadar çok değişik konularda konuştum ve yazdım. Bu yolda yürümeye devam edeceğim.

Yaşamım düz bir çizgide seyretmedi. Yanlışlarım, yanlışlıklarım olmadı değil. Bunları silip başa dönmeye, saati geri almaya olanak yok. Ben de Merzifonlu Şeyh Abdürrahim Rumi'nin o güzelim dizelerinde teselli buluyorum.

*Tövbe ya Rabbi hata rahına gittiklerime
Bilip ettiklerime bilmeyip ettiklerime...*

Göztepe, 11 Haziran 2007

Sosyoloji Yıllığı, 16, (2007)

ORTAK BELLEK DURAGIMIZ: AŞIYAN*

Tevfik Fikret, 19 Ağustos 1915 tarihinde, genç denilecek bir yaşta şeker komasından öldü. Gösterilere yol açacağından çekinildiği için cenazesi erkenden kaldırıldı ve Eyüp'te aile mezarlığına gömüldü. Yakın arkadaşı Dr. Rıza Tevfik, birkaç gün sonra şairin mezarını görmeye gitti. Duygularını *Hususi Bir Ziyaret* başlıklı uzun şiirinde dile getirdi. Bunun ilk dizeleri şöyledir:

*Dediler ki ıssız kalan türbende
Vahşi güller açmış!.. Görmeye geldim.
O hücre cennetin hakine ben de
Hasretle yüzümü sürmeye geldim.*

Dr. Rıza Tevfik, Fikret'in anısını canlı tutmak için onun ölümünün birinci yıldönümünden başlayarak Aşıyan'da toplantılar düzenlemeye başladı.

Üçüncü yıldönümünde yapılan tören çok canlı, parlak ve görkemli oldu (19 Ağustos 1918). Törene İstanbul'un belli başlı aydınları, gazetecileri, Fikret'in arkadaş ve öğrencileri, Robert Koleji öğretmenleri katıldı. Ruşen Eşref, Dr. Adnan (Adıvar), Halide Edip, Dr. Abdullah Cevdet, İbrahim Alaettin vb. gelenlerden ancak birkaçı idi. Törene katılanlar arasında, Bebek yokuşunu tırmanırken, "*Ben inkılâp ruhunu ondan aldım*" diyen Mustafa Kemal Paşa da var-

---

* *Cumhuriyet*, 18 Ağustos 2007.

dı. Kapıda Fikret'in eşi Nazime Hanım'a, "*Anafartalar Kabramanı*" olarak takdim edildi. Mustafa Kemal Paşa, buraya daha önce gelmek istediğini, fakat fırsat bulamadığını üzülererek dile getirdi. Hemen etrafı çevrildiği ve yoğun bir ilgi gördüğü için Nazime Hanım'la konuşması kısa ke-sildi.

Evet, genç bir kurmay subay adayı iken Dr. Rıza Tevfik'e uzun bir kart gönderen Mustafa Kemal, Fikret'i de evinde görmek istemişti. Ne yazık ki, bu görüşme gerçekleşme-mişti. Mustafa Kemal Paşa, yanına çağırdığı İbrahim Ala-ttin'e, "*Ben şiir ve edebiyatı severim*" dedi.

Daha sonraları Fikret'in sanatı için de "*Ondaki vakur, ahenk hiçbir şairimizde yok*" değerlendirmesini yapacaktır. 1915 yılı başlarında hasta ve yorgun Tevfik Fikret, Çanak-kale Savaşlarının o kanlı boğazlaşma günlerinde Ruşen Eş-ref'e şunu söylemişti:

"*Bizi Çanakkale'de bir kaymakam kurtarmış...*"

Evet, o kaymakam o gün, Aşiyân'ın kırmızı kaplı ziya-ret defterine, Faik Âli'nin yazdığı şu cümlemin altını imza-lıyordu:

"*Tavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi perestîştikâ-ran-ı Fikret*" (Anma ziyaretinde bulunmaktan onur duyan Fikret hayranları).

Bu ufak defterde daha başka kimlerin imzası yoktu ki... Robert Koleji Müdürü Gates, ünlü Osmanlı tarihçisi A. H. Lybyer, Nigâr Hanım, Satı Bey, Hüseyin Siret, Nafi Atuf vb... 1918'den sonra Aşiyân'da tören yapılamaz oldu. Yokluk içinde kıvranan Nazime Hanım, evin eşyasını sat-mış, odaları da Robert Koleji öğrencilerine kiralamaya baş-lamıştı. Amerikalıların Aşiyân'ı satın almak istemeleri üze-

rine İstanbul gazeteleri harekete geçti. Dr. Adnan Adıvar'ın aracılığı, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in gösterdiği çabalarla Aşiyân, İstanbul Belediyesi tarafından satın alındı. Vali Lütfi Kırdar'ın konuya gösterdiği ilgiyi özellikle belirtmek gerekir. Aşiyân, Edebiyat-ı Cedide Müzesi olarak hizmete açıldı.

Müze, 19 Ağustos 1945 günü, Fikret'in ölümünün 30. yıldönümünde, büyük bir kalabalığın önünde açıldı. Toplantıda Fikret'in ailesi, dostları ve eski öğrencileri de vardı. Bakan Yücel, Fikret'in tarihimizdeki yerini belirten önemli bir konuşma yaptı. Aşiyân'ın müze olmasıyla otuz yıllık bir düş gerçekleşmiş oldu.

Çünkü daha Fikret'in ölümünün ilk yıldönümünde buranın müze olması düşüncesi ortaya atılmış, ancak Haluk ortalarda görünmediği için bu konuda bir karar alınmamıştı.

Günümüzde ortak bellek konusu sistemli olarak işlenmektedir. Konu "Hafıza Mekânlar" bağlamında Fransız tarihçisi Pierre Nora'nın çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Ulusal belleğin hızla yitip gitmekte olduğunu gören araştırmacı, Fransa'da bunların sayımına girişmiş ve ortaya ciltler dolusu eser çıkarmıştır.

Çünkü bellek, bu mekânlar içinde ortaya çıkar ve insanların iradesine ya da yüzyıllara bağlı olarak en çarpıcı simgeler de burada görülür (Pierre Nora, *Hafıza Mekânlar*, Çev. Mehmet Emin Özcan, Ankara, 2006). Tarih buralarda barınır, tarihin izleri burada görülür. Bu açıdan bakılınca ülkemizdeki ortak bellek yerlerinden birinin de Aşiyân olduğu kolayca anlaşılır.

Her şeyden önce Fikret'in yaşamının son dokuz yılını burada geçirdiğini unutmamak gerekir. Yine onun sağlığında

buraya gelenleri göz önüne alırsak Aşiyân'ın yakın tarihimiz açısından ne kadar önemli bir yer olduğu kendiliğinden anlaşılır. Burada iz bırakanlar arasında Yakup Kadri, Dr. Rıza Tevfik, Dr. Adnan Adıvar, Ruşen Eşref, Yahya Kemal ve daha nice ünlüler vardır... Oraya gidenler, Fikret'in yüksek zevkine göre döşenmiş zengin bir dekorla karşılaşıyorlardı. Burası, yukarıda da değinildiği gibi, şairin ölümünden sonra onca aydın, yazar ve insanı bağrında toplayan ortak bir bellek yerine dönüştü. Hasan Âli Yücel'in ziyaret defterindeki yazısı, bu çerçevede bilinçli bir ortak bellek kavramını dile getirmektedir. Yücel, Aşiyân'ın açılışından iki üç hafta kadar sonra, 27 Ağustos 1945'te yeniden buraya geldi ve anılan deftere şunları yazdı:

"Bu ev bir milletin sayısız yetiştirdiği insanlardan birinin, Fikret'in her yerinde hayatının bir anı devam eden güzergâhıdır. Bir durak, daha doğrusu bir uğrak... Biz ondan bu kadar şey saklayabildik. Bizden sonra gelecekler, büyüklerinin ölümünden otuz yıl sonra vazifelerini yapmak ihmalinde bulunmasınlar. Eşya, insanların kendileri gibi canlı, yine kendileri gibi cansızdır. Canlılığını muhafaza, cansızlığına can, yaşayanlardan alır.

Fikret'i ve onun gibi milli varlıklarımızı öldürmemek, sağ olanların elindedir. Elinde, vicdanında ve mesuliyetindedir".

Fikret'in mezarı ancak 1961'de Aşiyân'a taşındı. Bu onun kendi arzusuydu.

Bu mezarla birlikte Aşiyân, ortak bellek yeri olarak daha derin bir anlam kazandı. Bugün ve yarın Aşiyân'a gidecekler, oranın ortak bir bellek yeri olarak daha da güçlenmesine katkıda bulunacaklardır.

TEVFİK FİKRET VE ATATÜRK*

18 Mart Çanakkale Zaferi'ni izleyen günlerde Müttefiklerin karaya yaptığı çıkartmayı önleyen yürekli asker kimdi? O zamanın resmi duyurularının kupkuru anlatımları içinde bu yürekli kahramanın adı geçmiyordu. Gazete ve dergilerde de bu kahramanın adına yer verilmiyordu. Ruşen Eşref, 1915 Nisan'ının sonlarında Rumeli Hisarı'ndaki Aşıyan'da hasta yatmakta olan hocası Tevfik Fikret'i ziyaret ettiği zaman, böyle bir genç subaydan söz edildiğini ondan duydu. Bu harbe katılmamızı hayra yormayan hasta ve üzgün şair, Ruşen Eşref'e bir genç miralayın "*kendi teşebbüsü ile*" öne atılarak, mutlak bir tehlikeyi durdurup, önlemiş olduğunu söylemişti. Kimdi bu genç miralay? Fikret onun adını söylememişti. Belki de bilmiyordu. Ruşen Eşref, henüz tanımadığı bu subayın adını, Arıburnu'ndan gelen yaralıların kaldığı koğuştta öğrenmişti. Yaralılar tümen komutanlarından, "*müdafaa'nın başı*" diye övgüyle söz ediyorlardı. Hükümetin, başkumandan vekilinin gizlediği Mustafa Kemal adı, kulaktan kulağa kentten kente yayılıyordu. Askerler, onun gözünü budaktan sakınmadığını, ateşe atılğanlığındaki yiğitliğini, düşmanı yıldırıldığını ağızbirliği etmişçesine övüp duruyorlardı.

Çanakkale'den belki 2-2.5 yıl sonra bir öğle vakti Ruşen Eşref, Galatasaray Lisesi'ndeki dersine gidiyordu. Tokatlı-

---

* *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, 22 (1998), kısaltılmıştır.

yan'ın köşesinde yaya kaldırımının ucunda bir subay gördü. Bundan sonrasını Ruşen Eşref'in ağzından dinleyelim:

"Gene o Umumi Harp içinde, Çanakkale'den belki 2-2,5 yıl sonra bir öğle vakti... Galatasaray Lisesi'ndeki dersime gidiyordum. Tokatlıyan'ın (Konak Oteli) köşesinde yaya kaldırımının ucunda bir subay gördüm. Giyinişi, duruşu öyle göz alıcı bir müstesnalıkta idi ki... Bulduğum yerde kaldım. O'na baktığımı belli etmemek için Yüzbin Gömlek mağazasının camekânını seyrediyormuşum gibi yaptım. Koyu kestane rengindeki astragan kalpağı, koyu kumral çatık kaşlarına doğru inik, keskin mavî gözlü, sert fakat sevimli yüzlü sarışın bir genç general. Zarif endamı, bir ucu omuzuna atılmış geniş bir gümüşî pelerini içinde... Güneşten parıldayan rujan potinlerine doğru yere bakıyor. Belli ki, birini veya bir şeyi bekliyor..

Başka bir iklimden tesiri veren bu generale bizim üniformamız ne kadar yaraşmıştı.

Güvenli bir vekar içindeki bu enerjik insanla bu üniforma öyle birbirini tamamlar bir tabii uygunlukta idi ki, bir mesleğin bütün asaletini sezdirenen bu canlı ahengi görmekten zevk alıyordum. Üstünlüğünü kaç asır kaç millete duyurmuş milletimizin ordusundaki subaya yaraşacak giyimini ve duruşunu bu generaldeki gibi olmasını içimden diliyordum.

Ben bu düşünceler içindeyken O, birden bire başını gururla hafifçe geriye döndürüp, emir verir kalın bir sesle: -'Haydi Cevat Bey! Daha olmadı mı?' diye tertemiz bir Türkçe söylemesin mi? Beklemekten titizlendiği donuk sesinin edasından anlaşılıyordu...

Yan sokağın içinden -pırıl pırıl, ruğan çizmeli boz ipek kordonlu-tıknazca bir subay, belli ki yaveri, telaşlanır bir sesle ve Rumeli şivesiyle:

-Şimdi Paşam! Geliyor! Diye ona doğru ilerledi...

Sıra ile dizili, güzel atlı şık faytonlardan biri de, caddeye doğru çıkmaya başlıyordu.

Bu general Türk mü imiş?! Ne kadar sevindim! O'na daha içten bir ilgi ile bakmaya başladım. Bu general o zaman ki halle tezat teşkil edecek bir yenilmezlikte duruyordu...

Ordumuzun hayallere sığmaz güzellikteki dasitani başarılarla Orta Avrupa'nın boz gökleri altında, İstanbul güneşi gibi parlak Türk zaferlerinin ışığını dolaştırdığı futbol devirlerinde, şaşâli giyimleri göz kamaştırmış, efsaneli serdarları hatırlatıyordu. O serdarların giyimlerindeki kuşamlarındaki parıltı bunun saçlarında, uzak ve imkânsız şeyleri düşünüyormuş tesirini veren hem dalgın hem titiz bakışlarla uyanık mavî gözlerinde idi.

Kimdi? Bilmiyordum!

Duruşunun zihnimde uyandırdığı böyle birtakım tarih ve fetih düşünceleri ile yoluma gittim. O hâlâ orada, bir anıt gibi manalandırdığı o sokağın başında kanatları kapanmış bir kartal gibi duruyordu.

Aradan birkaç hafta geçti. Ruşen Eşref, Doktor Rasim Ferit (Talay)'in evindeki bir davete katıldı. İşte, "başka bir iklimden tesirini veren general" dediği Mustafa Kemal Paşa'yı burada gördü ve adını öğrendiği zaman, şaşkınlıktan kendini alamadı. Ev sahibinin aracılığı ile Paşa'dan randevu aldı ve Mustafa Kemal'i geniş kitlelere tanıtan ünlü "Mülakatını" yapmak fırsatını buldu. Atatürk 24 Mayıs 1918 tarihinde Ruşen Eşref İçin imzaladığı fotoğrafının altında şunları yazıyordu:

"Her şeye rağmen gerçekten bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu inancı yaşatan kuvvet, yalnız, aziz memleket ve milletim hakkındaki sonsuz sevgim değil, bugünün karanlıkları, ahlaksızlıkları içinde sırf vatan ve gerçek aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümüdür..."

Bu girişten sonra Tefvik Fikret ve Atatürk konusuna geliyorum.

Atatürk çağının birçok Türk genci gibi, geniş ölçüde Namık Kemal ve Tefvik Fikret'in etkisi altında kalmıştır. Atatürk'ün Harp Okulu ve Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşları olan Ali Fuat Cebesoy ile Asım Gündüz, öğrencilik yıllarında Namık Kemal'in eserlerini nasıl gizlice okuduklarını ve Mustafa Kemal'in Namık Kemal'i "*Türk milletinin yüzyıllardan beri beklediği sesi*" olarak değerlendirdiğini anlatmaktadırlar. Mustafa Kemal'in Birinci Dünya Savaşı sırasında şark cephesinde okuduğu kitaplar arasında Mehmet Emin Yurdakul'un, Namık Kemal'in ve Tefvik Fikret'in de eserleri bulunuyordu.

Milli Mücadele'nin en bunalımlı yıllarında Mustafa Kemal Paşa, Namık Kemal'in düşüncelerini, şiirlerini TBMM kürsüsünden dile getirmekten geri kalmamıştır. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Birinci İnönü Savaşı hakkında 13 Ocak 1921 tarihinde yaptığı konuşmayı şöyle bitirmiştir:

"Arkadaşlar... kendilerinin dediği gibi cennet vatanımıza nıgebban (koruyucu) olan merhum Kemal demişti ki;

*Vatanın bağrına düşman dayadı hançerini
Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini*

İşte bu kürsüden bu yüce meclisin başkanı olarak yüce kurulu oluşturan bütün üyelerin her biri adına ve bütün ulus namına diyorum ki:

Vatanın bağına düşman dayasın hançerini

Bulunur kurtaracak bahtı kara maderini (Süreklî alkışlar)".

Fikret'in kendisi de Namık Kemal'e hayrandı. Ali Ekrem (Bolayır), Namık Kemal'in eserlerinin okuduğu bir gece toplantısında Fikret'in nasıl büyük bir heyecan içinde kaldığını anlatır. Bolayır'da Namık Kemal'in mezarının üstüne yapılacak türbenin planını ve resmini de yine Tefvik Fikret çizmişti.

Mustafa Kemal, daha genç bir subayken ülkenin fikir hayatıyla yakından ilgilenmiş ve bu bağlamda dönemin ünlü kişileriyle iletişim kurmaya çalışmıştır. Sözelimi onun son derece edebi ve ağdalı bir dille yazdığı ve Rıza Tefvik'e gönderdiği bir kartvizit bugün elimizde bulunmaktadır.

Atatürk şüphesiz Fikret'in eserlerini de yakından izliyordu. Onun çeşitli konulardaki fikir ve düşüncelerinde Fikret'in etkisi açıkça görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam ettiği bir sırada onun, Tefvik Fikret'in ölümünün üçüncü yıldönümünde Aşyan'ı ziyaret etmesi, bu büyük düşünür ve şaire duyduğu hayranlığın güçlü bir kanıtı ve göstergesidir. 1918 yazında Alman cephesini ziyaretten dönen ve VII. Ordu Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal Paşa İstanbul'dan ayrılmadan önce oldukça kalabalık Fikret dostları ve hayranlarıyla Aşyan'ı ziyarete gitti. Kırmızı kaplı ziyaret defterine şunları yazdı:

"Tavaf-ı tabatturunda bulunmakla mübahi perestîşkâr-ı Fikret". Bu sözlerin günümüz dili ile anlamı şudur: *"Anma ziyaretinde bulunmakla kıvanç duyan Fikret hayranları"* Osmanlıcada kullanılan perestîşkâr sözcüğünün "ta-

pınırcasına seven, düşkün" anlamına geldiğini özellikle vurgulamak istiyoruz. Atatürk Fikret'e olan hayranlığını şöyle belirtmektedir:

"Onu biz mektep sıralarında okurduk. Ondaki heybet ondaki vakur abenk hiçbir şairimizde yok... Ben Fikret'e yetişemedim. Onun sohbetinden istifade edemedim. Kendimi bedbaht sayarım. Fakat onun bütün eserlerini okudum, birçoğu da ezberimdedir. O, hem büyük şair, hem de büyük insandır..."

Çankaya'da bir gece sofrasında çağırılanlardan biri Fikret'in iyi bir şair olmadığını söyleyecek oldu. Her şeyi hakıyla gören, her gerçeğin üzerinde duran o büyük insan, büyük bir kırgınlıkla kaşlarını çattı:

-Efendim, efendim anlamadım ne dediniz? Fikret büyük bir şair değil miydi? dedi ve önce şu dizeleri okudu:

Milyonla barındırdığın ecsâd arasından

Kaç nasiye vardır çıkacak pak ü dirahşan

Sonra sözlerini şöyle tamamladı:

O karanlıklar içinde bir nur gören ve halkı o nura doğru götürmeye çalışan Fikret, bu feryadı koparıırken, sizler nerelerdediniz? Niçin içinizden kimse onun gibi feryat etmedi?

...Efendiler, zaten parmakla gösterilecek kadar az olan büyük adamlarımızı küçültmeye çalışmayalım".

Atatürk'ün ezbere bildiği ve çok sevdiği Fikret'in şiirleri arasında özellikle *Sis*, *Tarih-i Kadim* ve *Ferda* üzerinde kısaca durmak gerekir. *Sis*, aslında Fikret'in yaşadığı dönemin, İstibdat Dönemi'nin mükemmel bir tablosunu çizmektedir. İstanbul'un ufuklarını gittikçe artan bir beyaz karanlık içinde bırakan inatçı bir sis kaplamıştır:

*Sarmış yine afakını bir dūd-ı muannid
Bir zulmet-i beyza ki peyapey mütezayid*

Bu inatçı sisin altında ne varsa yok olup gitmektedir. Şehrin insanları da riya, kıskançlık, çıkar ilişkileriyle kirlenmiştir. Bu şehrin barındırdığı milyonlarca insan arasından alını açık çıkacak kaç kişi vardır? İstanbul'un zindanlı sarayları, katil kuleleri alayları da Fikret'in oklarından kurtulamaz:

*Ey debdebeler, tantanalar, şanlı alaylar
Katil kuleler, kal'alı zindanlı saraylar,*

Kentin, dişleri düşmüş gibi görünen yıkık surları ise geçmiş geleceğe aktarmaktadır:

*Mazileri âtilere nakletmeye memur
Ey dişleri düşmüş sırtan kabile-i sur*

Fikret bu karanlıklar, ikiyüzlülükler içinde şehrin başıboş gezen kimsesiz çocuklarını da fark etmeden geçemez:

*Ey kimsesiz avare çocuklar; hele sizler
Hele sizler.*

Fikret, İstanbul'u sonunda yeryüzünün en kötü kadınına benzetir. Onu bin kocadan arta kalan dul olarak niteler. Öyle ki o, örtünmesi ve sonsuza kadar uyuması gereken kötü bir kadındır!..

*Örtün, evet ey haile.. Örtün evet ey şehir;
Örtün ve müebbet uyu, ey facire-i dehr*

Sis elden ele dolaşarak dönemin bütün aydınlarını ve gençlerini etkilemiştir. Hatta şehzade Abdülmecit Efendi, Sis'in büyük bir yağlıboya tablosunu yapmıştır ki, bu yapıt bugün Aşiyân Müzesi'nde bulunmaktadır. Yahya Kemal

ise Fikret'in İstanbul'a lanetler yağdıran Sis'ini "*vicdan ve ruh elemelerinin en zehirli*" olarak görmektedir:

*Bir devri lanetiyle boğan şairin Sisi
Vicdan ve ruh elemelerinin en zehirli
Hülyama bir eza gibi aksetti bir daha
Örtün ve müebbet uyu ey şehr o beddua*

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra Fikret, *o melanet gecesinden uzaktayız şimdi* diyerek pişmanlık duyar. İstanbulu, *Sen şerefliğin ulusun* diyerek yüceltmekten geri kalmaz.

Tarih-i Kadim'e gelince... Atatürk Fikret'in bu şiirinden söz ederken aynen şöyle demektedir. *Tevfik Fikret'in o Tarih-i Kadim'i yok mu, işte o dünyada yapılması gereken bütün devrimlerin kaynağıdır.* Fikret, *Tarih-i Kadim'de* insanı ezen, tutsak eden, savaş, zulüm, baskı, taassup, adaletsizlik gibi her şeye isyan etmiştir. Tarihi "*beşerin köhne sergüzeşti*" olarak niteler. Şiir,

*Beşerin köhne sergüzeşinden
Bize efsaneler terennüm eden*

diye başlamaktadır.

*Bize en doğru en güzel örnek
Diye evvel zamanı göstererek*

diye devam eden *Tarih-i Kadim'de* tarih, biraz filozofa, biraz sırtlana ve dahası biraz hortlak'a benzetilmektedir. Fikret'in tarih kavramı, hep savaşları, vahşilikleri, katliamları içerir:

*Başta en başta kanlı bir bayrak
Onu bir kanlı tâc eder takip.*

İnsanlığın bu korkunç ve kanlı serüveninde din, inanç ve gelenekler de belirleyici bir rol oynar:

*Din şehit ister asuman kurban
Her zaman her tarafta kan kan kan.*

Yine Fikret'e göre kahramanlığın özü de kan ve vahşilikten ibarettir.

*Kahramanlık... esası kan vahşet
Beldeler çiğne ordular mahvet
Kes, kopar, kır sürükle, ez, yak, yık
Ne "aman" bil ne "ah!" işit ne "yazık."*

Fikret yine *Tarih-i Kadim*'de gerçek özgürlüğe savaşımsız, baskısız ve sultansız bir dünyada ulaşılacağını tasarlar:

*İşte hürriyet-i hakikiye:
Ne muharip, ne harb ü istila,
Ne tasallut, ne saltanat, ne şeka.*

Fikret'in Atatürk'ün dünya görüşüyle özdeşleşen bir başka önemli şiiri de *Ferda* yani *Yarın* şiiridir. Niçin? Çünkü Atatürk de Fikret gibi gençliği, Türk devriminin, yarının en büyük güvencesi bilmiş ve buna inanmıştır. Yukarıda dediğimiz gibi, Atatürk, Ruşen Eşref'e imzaladığı fotoğrafında gençliğe duyduğu sonsuz güveni dile getiriyor ve bu genç yazarı bu kutsal topluluğun üyelerinden biri olarak görüyordu. Gün geçtikçe ondan daha büyük hizmetler beklediğini dile getiriyordu. Fikret, bugünün gençlerine armağan ettiği *Ferda* şiirinde onlara şöyle seslenmektedir:

*Ferda senin, senin bu teceddüt, bu inkılâp
Her şey senin değil mi ki zaten?... Sen ey şebab...*

Fikret gençliği "hayatın ümidi" olarak görür. Oğlu Haluk'la birlikte bütün Türk gençliğini düşünür, ülkenin onların çabalarıyla kalkınacağına, ileriye gideceğine inanır. Çünkü gençlerin elinde geleceği kurmak için "*cennet kadar güzel bir vatan*" vardır. Ancak şimdi onun varlığı da tehlikedir.

Onu korumak, çalışan, çaba gösteren gençlerin ödevidir, çünkü;

*...Vatan gayyur
İnsanların omuzları üstünde yükselir.*

Vatanın bütün umutları gençlerdir. Çünkü her şey onların, vatan ve şeref de yine gençliğindir:

Her şey sizin, vatan da sizin, her şeref sizin;

Fakat Fikret gençliğin büyük bir sorumluluk içinde bulunduğunu anımsatmaktan geri kalmaz. Çünkü Fikret'in saydığı değerler, gençlere ancak bir emanettir. Gelecek, gençlikten bunun hesabını soracaktır. Çünkü yarın ancak onu yaratanlar için vardır. Bu bakımdan gençliğin büyük sorumluluğu çağı yakalamaktan geçer:

*Asrın unutmama, bârikalar asrı feyzidir;
Her yıldırımında bir gece bir gölge devrilir.
Bir ufku itila açılır, yükselir hayat;
Yükselmeyen düşer, ya terakki, ya inhibit!
Yükselmeli dokunmak alnın semalara;
Doymaz beşer dedikleri kuş itilalara...
Uğraş, didin, düşün, ara, bul, koş, atıl, bağır;
Dürmek zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!*

Mustafa Kemal Paşa Ankara'ya ilk geldiği gün, Sultani öğrencisi Münir Müeyyet Bekman, Hükümet kapısında "Ferda"yı okuduğu zaman, orada bulunanlar, Paşa'nın duyduğu heyecanı gizlemediğine tanık olmuşlardır. Nitekim Atatürk *Büyük Nutuk*'un sonunda elde edilen mutlu sonucu, yani Türkiye Cumhuriyeti'ni Türk gençliğine emanet etmiştir. Atatürk bu hitabın müsveddelerini kendi eliyle yazmış ve bir akşam toplantıda hazır bulunanlara yüksek sesle okumuştur. "Metni okuyup bitirdiği zaman derin bir nefes almış, fakat iki damla göz yaşını da" orada bulunanlardan saklayamamıştı. *Ferda ve Gençliğe Hitabe*, tarihimizin iki büyük insanının nasıl ortak bir paydada buluştuğularının somut bir örneğidir.

Atatürk, Fikret'in büyük vatanseverliğinden ve özellikle özgürlük düşüncesinden de geniş ölçüde etkilenmiştir. Fikret'in yaşadığı dönemin birçok aydınları istibdat rejimine karşı isyan içinde bulunuyorlardı. Fakat bunda Fikret kadar içten ve tutarlı bir yol izleyen pek az kimse vardı. Fikret'in istibdata karşı kızgınlığı yüce idealinin incinmesinden kaynaklanıyordu. Çünkü Yusuf Akçura'nın dediği gibi, Fikret her şeyden önce bir idealistti. Çünkü idealist her şeyde olgunluğu arar. Onu bulamayınca isyan eder. O yaşamı kendi hayatına uydurmak ister. Bu gerçekleşmeyince incinir, paralanır, hasta olur, çıldırır... Fikret de büyük idealistler gibi doğruluğun gücüne, iyiliğin üstün gelmesine, güzelliğin sevilleceğine inanıyordu. Fikret'in yüreğinde öyle bir özgürlük, kişilik, insanlık aşkı vardı ki, her ne biçimde olursa olsun duyduğu ufak bir baskı, bir haksızlık onu sızlatıyor ve inletiyordu.

Fikret'in ahlaksal ülküsü en derin, en içten vatanseverlik duygularını içeriyordu. Mehmet Emin (Erişirgil) bu konuda şu yargıya varmaktadır:

"Fikret'in felsefesine bakmayarak sadece bir iki kelimenin anlamına, bir iki dizenin görünüşteki ve bayağı yorumuna dayanarak onun vatanperverliğinde, hem yüksek vatanperverliğinde ufak bir şüpheye düşmek, bu suretle milletin yetiştirdiği bu yüksek simanın değerini düşürmeye çalışmak büyük bir iftira, büyük bir haksızlık olur". Ondaki vatan sevgisi şu dizelerde en yüksek anlamını bulur:

*Söyle ey muzdarip vatan, bildir
Çektiğin hangi kanlı seyyiedir?*

Fikret'in en çok eleştirilen:

*"Toprak vatanım nevi beşer milletim ... İnsan
İnsan olur ancak bunu iz'anla inandım"*

dizeleri onun çağını aşır insanlığın belki çok uzak bir gelecekte ulaşabileceği durağı belirtmesi yönünden üzerinde durulması gereken düşünceleri kapsamaktadır.

Fikret'in felsefesinde özgürlük, vatan, insanlık kavramları neredeyse iç içe girmiştir. Rubab-ı Şikeste'nin başındaki ünlü dizeler Fikret'in kişisel özgürlüğe ne kadar büyük bir değer verdiğini gösterir.

*İnhina tavk-ı esaretten girandır boynuma
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim*

İşte Fikret, eğilmenin boynuna vurulmuş tutsaklık zincirinden ağır olduğunu böylece dile getirmektedir.

Hiç şüphe yoktur ki, Atatürk'ün 1925 yılında yaptığı bir konuşmanın kaynağı budur. Burada sadece irfan ve vicdan sözcüklerinin yerleri değişmiştir. Atatürk bu konuşmasında öğretmenlere şöyle sesleniyordu:

"Hiçbir zaman hatırınızdan çıkmasın ki, Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister".

Fikret ne kendisinden ne de başkasından gelen tutsaklığa dayanamıyordu. Özgürlük, o zamanki deyişle hürriyet, onda en yüksek ideal olarak oldukça derin bir anlam içeriyor ve bir yer tutuyordu:

*Ancak şudur aksa-yı muradım:
Bir gölge kadar hür yaşasaydım,
Bulsaydı hayalim buna imkân
Heyhat!
İnsan melek olsaydı cihan cennet olurdu.*

Burada "Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir" diyen Atatürk'ü düşünmemek olanağı yoktur. Hürriyet sözünün anlamı Tevfik Fikret'te de çok derindir. Ona göre hürriyet her çeşit baskıdan vicdanın, benliğin kurtulmuş olmasıdır. Onun dilinde hürriyet hak, kişilik, insanlık gibi kavramlarla ilintili idi. Atatürk'ün Afet İnan'a yazdığı *Medeni Bilgiler* kitabında "hürriyet" kavramına sayfalar ayırması bir rastlantı değildir. Nitekim o daha 1906 yılında hürriyeti "ber terakkinin ve kurtuluşun anası" olarak nitelendirmişti.

Atatürk, konuşmalarında sık sık Fikret'ten alıntılar da yapardı. 14 Ekim 1925'te İzmir Kız Öğretmen Okulu'nu ziyaret ettiği zaman "Türk Kadını nasıl olmalıdır?" sorusuna şu yanıtı vermiş ve sözünü Fikret'in bir dizesiyle bitirmiştir:

"Türk kadını dünyanın en aydın, en erdemli (faziletli) en ağır kadını olmalıdır. Ahlakta, erdemlilikte ağır, ve karlı bir kadın olmalıdır. Türk kadınının görevi, Türk'ü, zihniyetiyle, bazusuyla, koruyacak ve savunacak güçte kuşaklar yetiştirmektir. Millet'in kaynağı toplum hayatının temeli olan kadın, ancak erdemli olursa görevini yerine getirebilir. Herhalde kadın çok yüksek olmalıdır. Bura-

da Fikret merhumun herkesin bildiği bir sözünü hatırlıyorum:

Elbet sefil olursa kadın alçalar beşer!"

19 Ağustos 1945 tarihinde büyük bir kalabalığın katıldığı bir törende dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel, kendi çabasıyla gerçekleştirilen Aşiyân Müzesi'ni açıyordu. Yücel de tıpkı Atatürk gibi, onu anmak için konuşmasına "Fikret Dostları" diye başlamıştı. Fikret'i her bakımdan yerli yerine oturtan bu konuşmadan yapacağım bir alıntı ile yazımı bitiriyorum.

"Fikret'in en belirli müspet tarafı, garpçı ve ileri bir insan oluşudur. Menfi ciheti gibi bu da Fikret'in devamlı ve değişmez vasıflarından biridir ve başlıcasıdır. Bunda Galatasaray'ın büyük etkisi muhakkaktır. Fakat o devirde her Galatasaray'da okuyan bu inana varamamış bulunduğuna göre, bunu yalnız o okulun verdiği eğitime bağlamak doğru olmaz. Fikret'in sağduyusunu bu noktada takdirle görmemek kabil değildir. Fikret güneşin artık garptan doğduğunu en iyi anlayanlarımızdan biridir. Dıştan bakışa göre bir şaşkınlık gibi görünen bu anlayışın gerçeğe uygunluğu Milli Mücadele'mizi takip eden yıllardaki inkı-lâplarımızla aydın ve keskin olarak meydana çıkmıştır. Yetiştirdiğimiz büyük insanlar arasında Fikret daima var kalacaktır..."

Fikret'in terli ve nurlu alnında, adını daima sevgi ile andığı vatanının, dudakları ile bıraktığı şefkat izleri silinmeden kalacaktır".

DİZİN

- I. Ahmet, 147.
II. Gagik (Ermeni Kralı), 121.
II. Mahmut, 47, 199, 246.
II. Murat, 112.
III. Murat, 143.
XIV. Louis, 112.
1876 Anayasası, 141, 206.
1908 Meşrutiyeti, 260.
1933 Üniversite Devrimi, 162.
- Abalioğlu, Yunus Nadi, 82, 166-168.
Abasıyanık, Sait Faik, 73.
Abbasi, 121.
Abdullah Cevdet, 60, 141, 181, 219-220.
Abdullah Cevdet Sokağı, 219.
Abdurrahman Şeref, 55.
Abdülaziz, 209, 346.
Abdülhafur Efendi, 109.
Abdülhamit, 39-40, 57-59, 81, 141-142, 209, 219, 228, 333, 346.
- Abdülmecit, 191.
Abdürrahim Rumi (Merzi-fonlu Şeyh), 22.
Adalet, 75, 116, 234, 251, 290.
Adana, 129, 332.
Adapazarı, 67, 73.
Adivar, Adnan, 181, 183-184, 270, 319-322
Adivar, Halide Edip, 98-99, 181, 320-321.
Adliye Hukuk Mektebi, 250.
Adriyatik Denizi, 58.
Afganistan, 241.
Afrika, 157.
Agâh Efendi, 48.
Ağdaş, 24-25.
Ağildere, 24.
Ahçık, 123-124.
Abenk, 83, 92-93, 208, 240, 329, 337.
Ahmet Ağa, 30, 33.
Ahmet Haşim, 239.
Ahmet Rıza, 56.
Ahmet Şerif, 59, 63, 65-79, 128-130.

- Ahmet Vefik Paşa, 50.
Akademya, 340.
 Akbaş Cephaneliği, 108.
 Akçiçek, Eren (Doktor),
 169-170, 173-175.
 Akçura, Yusuf, 195.
 Akdeniz, 17-18, 88-89, 98,
 227, 334.
 Akhisar, 105, 240.
 Akıncılar, Erol (İGC Baş-
 kanı), 86.
 Akkol, Deniz, 115.
 Akkoyunlular, 112.
 Aksoy, Ömer Asım, 18.
 Aksoy, Yaşar, 325, 328.
 Akşin, Sina, 46, 56, 59.
 Akşit, Niyazi, 17.
 Akurgal, Ekrem (Ord. Prof.
 Dr.), 98, 162.
 Alacamescit, 105.
 Algın, Şebnem, 115.
 Ali Çukuru, 26.
 Ali Kemal Sırrı (Umum Jan-
 darma Kumandanı Mira-
 lay), 84.
 Ali Menteş, 162.
 Ali Nadir Paşa (Kolordu Ko-
 mutanı), 83-84.
 Âli Paşa (Sadrazam), 51, 202.
 Ali Suavi, 49.
 Ali Şekip, 328.
 Aliçe, Harun, 248.
 Allah (Tanrı), 119, 139, 157,
 276.
 Allience İsrailite, 92.
 Alman Kültür Bakanlığı, 264.
 Alman, 137-139, 162, 189,
 264.
 Almanca, 133, 264.
 Almanya, 133-134, 137-139,
 148, 162, 216, 257-258,
 346-347.
 Almanya Atatürkçü Dü-
 şünce Derneği Federas-
 yonu, 133.
 Alp, Sedat, 162.
 Alsace, 137.
 Alsancak-Basmane Garı, 97.
 Altınkaya, Arzu, 11.
 Altunya, Niyazi, 18.
 Amasya Genelgesi, 106, 350.
 Amasya Şeker Fabrikası, 283.
 Amerika Birleşik Devletleri,
 134-135, 219, -Cumhur-
 başkanı, 134-135.
 Anadolu, 42, 59, 63, 65-69,
 71, 73, 75-79, 83, 85, 88,
 94, 101-102, 105-109, 113,
 116, 120-123, 126, 128,
 130, 134, 177, 222, 227,
 234, 241-242, 245-248, 256,
 259, 261, 264, 268, 279,
 284, 287, 299, 303, 318,
 328, 333, 347-350.
 Anadolu ve Rumeli Müda-
 faa-i Hukuk Cemiyeti, 108.
Anadolu'da Yeni Gün, 85.
 Anafartalar, 82, 163, 182.
 Anday, Melih Cevdet, 173.
 Ani, 121.
 Ankara, 16, 18, 37, 39, 42, 56,
 106, 108, 119-120, 171,

- 173, 178, 183, 195, 219, 244, 250, 268, 283-284, 319, 323, 325, 336, 351-352, - Büyükşehir Belediye Meclisi, 219.
- Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü, 97, 323.
- Ankara Hukuk Mektebi, 250.
- Ankara Sineması, 171, 281.
- Ankara Üniversitesi, 39, 101, 290, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 39, 256.
- Annales*, 17.
- Anzavur, 106, 108, - Ayaklanması, 107.
- Apaydın, Talip, 281-282.
- Arap, 161, 202, 254, 321, - Yarımadası, 202.
- Arapça, 202, 313, 315-316.
- Arapkir, 123.
- Aravelk*, 73.
- Arıburnu, 185.
- Arıkan, Ezgi, 11, 19.
- Arıkan, Gizem, 11, 19.
- Arıkan, Zeki, 324, 344.
- Arıkan, Zeynep, 11, 19.
- Arıman, Benal Nevzat, 327, 332.
- Arif Hoca, 16.
- Arifiye Köy Enstitüsü, 288.
- Arnavut, 74, 75.
- Arnavutluk 63, 68, 74.
- Arslan, Ahmet (Prof. Dr), 22.
- Ashby, Cold, 146.
- Asya, 38, 121, 149, 155, 157-158.
- Âşık Emir, 128.
- Âşık Miskin Burcu, 127.
- Âşık Veysel, 15.
- Aşıyan, 17, 181-185, 189, 191.
- Aşk-ı Memnu*, 229.
- Ataç, Galip, 308.
- Ataç, Nurullah, 21, 307-318.
- Atatürk İhtilali*, 246, 254.
- Atatürk Kütüphanesi, 324.
- Atatürk Meydanı, 177.
- Atatürk Üniversitesi, 344.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, 164.
- Atatürkçü, 37-38, 43, 55, 245.
- Atay, Falih Rıfkı, 277.
- Atılğan, Dursun (Almanya Atatürkçü Düşünce Derneği Federasyonu Genel Başkanı), 133.
- Averof, 335.
- Avrupa, 51, 87, 89, 112-113, 122, 135, 143, 145-146, 149, 151, 157, 161-162, 187, 199, 205, 209, 251, 334, li, 90, 114, 334.
- Avusturya, 147.
- Aybars, Ergün (Prof. Dr), 20, 46.
- Aydemir, Şevket Süreyya, 18.
- Aydın, 92, 207, 209, 221, 223-224.
- Aydın, Mehmet, 18.
- Ayı Güneyi, 32.

- Aykut, Mehmet Şeref, 93, 213-214, 232, 255, 270, 314, 336. 316-318, 321, 338, 343, -lı, 47, 159, 214, 270.
- Ayvalık, 105, 326.
- Azadarnard*, 73.
- Azerbaycan, 222-224.
- Babîâli, 148, 232, 268.
- Bağdat, 199-202.
- Bahra Beli (Bahra Boğazı), 26.
- Bahreyn, 202.
- Bahribaba Parkı, 94.
- Bâki, 312, 313.
- Baksı, Fuat Edip, 326.
- Bakû, 222.
- Balaban, Mustafa Rahmi 242-243.
- Balıkesir, 101-109, 233, 240, -Kongresi, 105-108.
- Balkan Harbi, 81, 94, 117, 120, 167, 215, 324.
- Balkanlar, 59.
- Baltacıoğlu, İsmail Hakkı, 325.
- Baran, Tûlay Alim, 233.
- Bardakçı, Murat, 345-347.
- Barem Kanunu, 225.
- Barkan, Ömer Lutfi, 18.
- Bask Bölgesi, 114.
- Basmane, 94, 97.
- Basra Körfezi, 58, 201-202.
- Başaran, Mehmet, 282.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, 101.
- Batı, 41-42, 45-46, 52, 101, 107, 109, 130, 152, 161-162, 213-214, 232, 255, 270, 314, 316-318, 321, 338, 343, -lı, 47, 159, 214, 270.
- Batı Anadolu, 42, 101-102, 105-109, 227, 242, 248.
- Bayar, Celal, 94.
- Bayburt, 129.
- Baydur, Suat Yakup, 309.
- Bayezit, 149.
- Baykurt, Fakir, 283, 318.
- Baysun, Cavit (Prof.), 320.
- Bayur, Yusuf Hikmet, 37, 58, 60, 136, 172.
- Beck, B. H., 150.
- Bedirhan Ođulları, 141.
- Bedriye Bacı, 301, 304.
- Beethoven, Ludwig Van, 268.
- Bekman, Münir Müeyyet, 195.
- Belçika Anayasası, 52.
- Belger, Nihat Reşat (Doktor), 174.
- Berk, 28, 33.
- Berkes, Niyazi, 66, 320.
- Berlin, 133, 163.
- Beyatlı, Yahya Kemal, 119, 184, 191, 309.
- Beylik Yurtları, 25.
- Beyođlu, 119, 232.
- Beyrut, 76, 78.
- Bilecik, 108.
- Bilge Kağan, 38.
- Bilgin, Nuri (Prof. Dr.), 11, 22.

- Bilginer, Abdi Muhtar (Doktor), 327.
Bilim, Cahit, 18.
Bilsel, Cemil, 247.
Bingöl, 253.
Binyazar, Adnan, 18.
Birgen, Muhittin, 61, 156, 221, 223-225.
Birinci Balıkesir Kongresi, 105.
Birinci Dünya Savaşı, 78, 94, 135, 137, 188-189, 224, 261.
Birinci İnönü Savaşı, 188.
Birinci Neşriyat Kongresi, 267.
Birinci Okuma Yurdu, 104.
Bizans, 121, 149.
Blacque, Alexandre, 47.
Bloch, Marc, 18.
Boğaz, 82, 119, 348.
Bolayır, Ali Ekrem, 189.
Bolu, 67, 73.
Borak, Sadi, 82, 164.
Bosna-Hersek, 58.
Bowen, Harold, 150.
Bozkurt, Mahmut Esat, 20, 37, 98, 222, 245-258.
Börekçi, Çetin, 17, 63, 66-67, 79.
Braudel, Fernand, 17-18.
Bremen, 133, 139.
Broquiére, Bertrandon de la, 112.
Buca, 20, 64, 305.
Bulgurcu Mehmet Efe, 240.
Bulut, Hamza (Prof. Dr.), 260.
Burckhardt, Jacob, 157.
Burgonya, 112.
Burian, Orhan, 9-10, 21, 145-146, 151, 157, 162, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 295, 296, 297, 298, 304, 308-309, 345.
Bursa, 16, 66, 108, 253, 302, 304, 324-325.
Bursa Sultanisi, 324, 325.
Byron, Lord, 150.
Calthorpe (Amiral), 335.
Cambridge Üniversitesi, 295.
Camden, William, 148.
Canberk, Eray, 17, 324.
Canın Yongası, 297.
Cebel-i Dürüz, 76.
Cebesoy, Ali Fuat, 188.
Celalettin Arif Bey, 247.
Cemal Paşa, 78, 222.
Cenevizliler, 88.
Cenevre, 56, 219.
Cenova Konferansı, 42.
Ceride-i Havadis, 48.
Cevat Bey (Merkez Komutanı), 217.
Cevat Paşa (Müstahkem Mevki Komutanı), 52-53, 82.
Ceylan Çocuk, 297.
Cezayir, 202.
Chew, Samuel, 150.
Cizvitler, 78.

- Coleridge, 151.
 Conkbayırı, 173.
 Conker, Nuri, 165, 167.
 Cotton, Robert, 148.
 Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, 268.
 Cumhuriyet, 11, 37, 39, 43, 46, 59, 60-61, 65, 81, 83, 97-98, 111, 115, 119-120, 139, 142, 156, 160-161, 166-167, 172, 174, 177, 181, 196, 199, 205-208, 211, 214-215, 221, 223, 227, 229, 231-233, 235, 243, 253, 255, 259, 264, 266, 270, 272, 276, 280, 282, 295, 298, 305, 310-312, 318-320, 323, 333, 344.
 Cumhuriyet Bayramı, 301.
 Cumhuriyet Halk Partisi, 219, 256, 273, 336.
- Çağ, Sezai, 259
Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 20, 344.
 Çakmak, Fevzi, 273.
 Çaldıran Zaferi, 122.
 Çamlıca, 247.
 Çanakkale, 81-82, 166, 182, 185-186, 325.
 Çanakkale Zaferi 185.
 Çankaya Arşivi, 174.
 Çankaya Köşkü, 171.
 Çapa Yüksek Öğretmen Okulu, 17, 63.
- Çarıklı, Hacim Muhittin 102-103, 105-106, 108-109, 138.
 Çarşamba İmam Hatip Okulu, 64.
 Çatal Dağı, 26, 28.
 Çatlar, 25, 27.
 Çavdarhisar, 287, 296.
 Çemişgezek, 122.
 Çermik, 123.
 Çevlük, 32.
 Çınar, Esat, 95, 103, 240, 263.
 Çınar, Vasıf, 103, 231-237, 239-240, 246.
 Çilingiroğlu, Altan (Prof. Dr.), 25.
 Çin, 251.
 Çorum, 222.
 Çörüş, Kâzım Nuri, 221.
 Çukurlar, 27-29, 31-33.
 Çukurova, 121.
- Damat Ferit Paşa, 107, 165, 234, 347.
 Darende, 239.
 Darülfünun, - Felsefe Şubesi, 261, - Hukuk Fakültesi, 261.
 Deligönül, Mehmet, 18.
 Demir, Aydoğan (Öğr. Gör.), 20, 22.
 Demir, Necdet, 116.
 Demokrat İzmir, 328.
 Deny, Jean, 270.
Dergâh, 262, 311.
Derleme Sözcüğü, 125.

- Dersaadet, 119.
- Devlet Konservatuvarı, 116, 268, - Opera ve Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Şubesi Birleşik Korosu, 116.
- Devlet Tiyatrosu, 297.
- Devşirme Sistemi, 150.
- Dicle Nehri, 201-202, 317.
- Dil Devrimi, 277, 316.
- Divan Edebiyatı, 312-313.
- Divriği, 21.
- Diyarbakır, 113-114, 213-214.
- Djuvara, T. G., 111, 113.
- Doğu, 59, 107, 143, 150, 152, 158, 213-214, 308, 316, 321, - Sorunu, 112-113.
- Doğu Anadolu, 59, 107, 121-123.
- Dokuz Eylül Üniversitesi, 21, - Atatürk İlkeleri ve İnkilâp Tarihi Enstitüsü, 20.
- Duhamel, George, 270.
- Durkheim, Emile, 213.
- Düşünce*, 262.
- Ecevit, Bülent, 345-347, 350.
- Edebiyat-ı Cedide, 183, 228, 230, 310, 331.
- Edgüer, Rıdvan Nafiz, 243.
- Edirne, 59, 93, 112, 326, 336.
- Efes harabeleri, 246.
- Ege Üniversitesi, 21, 97, 169, 213, 297, 307, 323, 330, - Edebiyat Fakültesi, 17, 21, 213.
- Eğin, 123, 125-126.
- Einstein, 319.
- Elizabeth (Kraliçe), 143, 150-151.
- Emiralioglu, Mehmet, 282.
- Emniyet Sandığı, 202, 206.
- Endüstri*, 328.
- Engelhardt, 55.
- Enver Paşa (Harbiye Nazırı), 18, 58, 81-82, 217, 222.
- Ergani, 123.
- Erişirgil, Mehmet Emin, 195, 243, 325.
- Ermeni, 56, 71-73, 89-90, 121-131, 133-139, 141-142, 317, 350, -ler, 71, 72, 91, 121, 123, 126-127, 129-130, 134-138, - Sorunu, 133-134, 142.
- Ermenice, 123-125, 128, 329.
- Eronat, Canan Yücel, 236, 271, 280, 305.
- Ertaş, Mustafa, 287.
- Erzberger (Alman Sosyal Demokratlarının lideri), 138.
- Erzincan, 13, 23, 31, 125, 300.
- Erzurum, 41, 103-104, 107, 231, 241, 326, - Kongresi, 41, 103, 105-107, 326.
- Eskom, 24.
- Eşek Meydanı, 26.
- Eşrefpaşa, 239.
- Evliya Çelebi, 67, 89.
- Eyüp, 16, 181.

- Fahri Bey (Malatyalı) 15.
 Faik Âli, 182.
 Farsça, 313, 315-316.
 Fatih Sultan Mehmet, 270.
 Fazlı Necip, 164.
 Fevbre, Lucien, 18, 22.
 Fındıkoğlu, Z. F., 343.
 Fırat Nehri, 14, 201-202.
 Filarmoni Orkestrası, 116.
 Filmer, Cemil, 170.
 Firzovik, 57, 59.
 Foça, 21, 88.
 Frankfurt, 148.
 Fransa, 17, 18, 113, 136, 183, 257, 264.
 Fransız, 15, 46, 52, 78, 90, 136, 138, 146, 150, 178, 183, 210, 213, 308, 317, 334, - İhtilali, 46, 160.
 Fransızca, 47, 49, 77, 90-92, 144, 213, 319, 329, 334.
 Frenk, 136, 334, -ler, 91.
 Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 248.
 Fuzuli, 313.
 Fürth, 133.
- Gabriel, Albert, (Albay), 270.
 Galatasaray Lisesi, 185-186, 263, 344.
 Gates, C. Frank (Robert Koleji Müdürü), 182.
 Gaulle de, Charles (Fransa Cumhurbaşkanı), 113.
 Gavrur İzmir, 87, 91, 93.
- Gayrimüslimler, 57, 72, 91, 96, 128.
 Gazi Bulvarı, 179.
 Gazi Eğitim Enstitüsü, 18-19, 116, 243, 323, - Müzik Şubesi, 116.
 Gazi Üniversitesi, 243.
 Genç Kalemler, 214.
 Genç Türkler, 60.
 Gibbon, Edward, 150.
 Girinkoç, Hilmi, 116.
 Girit, 58.
 Glover, Thomas, 148.
 Goethe, 264.
 Goffe, Thomas, 151.
 Goloğlu, Mahmut, 171.
 Göçükbeli, 25.
 Gökalp, Ziya, 60, 159, 213-217, 232, 276, 343.
 Gökmen, Rengim, 115-116.
 Göktürk, 38.
 Gökyay, Orhan Şaik, 17, 66.
 Göl Gazinosu, 327.
 Gölpınarlı, Abdülkadir, 312.
 Gördes, 338.
 Göyünc, Nejat (Prof.), 122.
 Göztepe, 11, 22, 179.
 Gureba Hastanesi, 202.
 Gül, Abdullah, 111.
 Gülhane Parkı 254.
 Gümölcine, 114.
 Gümüşhane, 71-72, 128-129.
 Gün, Aydın, 116.
 Gündüz, Asım, 188.
 Güneş Kralı, 112.
 Güneş, İhsan, 18.

- Günyol, Vedat, 10, 66, 157, 288-290, 295-298, 321-322.
 Gürün, Kâmran, 136.
 Güttenberg, 133-134, - Müzesi, 133.
 Güzel Sanatlar, 243, 268.
- Haçlı Seferi, 112
Hâkimiyet-i Milliye, 247.
 Hakkı (Bıçakçızade) Bey, 227, 229, 327, 329.
 Halıcı, Şaduman (Doktor), 245.
 Haliç, 16.
 Halikarnas Balıkçısı, 327.
 Halit Ziya Bulvarı, 179.
Halk, 223-224.
Halka Doğru, 222.
Halkın Sesi, 328.
 Hamburg, 283.
 Hamlet, 22.
 Hammer, Josef Von, 151, 308.
 Hareket Ordusu, 59.
 Harf Devrimi, 265.
Harp Mecmuası, 82.
 Harput, 123.
 Hartwell, Abraham (Whitgift piskoposu), 146, 148.
 Hasan Bey (Hacı Mahmutzade), 247.
 Hasan Tahsin Recep (*Hukuk-u Beşer* Gazetesi Sahibi), 84-86, 95.
 Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü, 288.
 Hatay, 174.
 Hıristiyan, 71, 87, 90, 149, 157, 334, -lar, 130, -lık, 149.
 Hızır, Nusret, 18.
 Hicaz,
 Hindistan, 241.
 Hirsch, Ernst E. (Prof), 162.
 Hitler, 138, 258.
Hizmet, 50, 228, 328-329.
 Hollanda, 90, 112.
 Howe, M. Roger, 147.
Hukuk-u Beşer, 83-84, 86.
 Hunyadi, 149.
Hürriyet, 51, 345.
 Hürriyet Cemiyeti 56.
 Hürriyet ve İtilaf Fırkası, 42, 240.
- Irak, 200-203.
 Islip, Adam, 147.
 Isparta, 17.
- İbn-i Haldun, 205.
 İbn-i Sina, 172.
 İbrahim Alaettin, 181-182.
 İbrahim Hilmi (Tüccarzade), 164.
İbret, 51-52.
İctihat, 60.
 İkbal Kıraathanesi, 261.
 İkiçeşmelik, 332.
 İkinci Dünya Savaşı, 273.
 İkinci Meşrutiyet, 41, 56-57, 60, 63, 65-68, 74, 93-95, 128, 164, 192, 207-208,

- 213-214, 229, 247, 260, 265, 274, 319, 333.
- İlaydın, Hikmet, 326.
- İlgürel, Mücteba (Prof. Dr), 17, 101, 103-105.
- İlhan, Attila, 245, 276, 277.
- İliç, 13, 16, 23, 300.
- İlkin, Selim, 104.
- İnalçık, Halil, 18, 214, 217.
- İnan, Afet, 197.
- İnanç, Kâzım, 348.
- İnce, Refik Şevket, 329-330.
- İnci, M. Hayri, 281.
- İnebolu, 325.
- İngiliz, 90, 138, 143, 144, 145, 147, 148, 150, 178, 334, -ler, 202, 348-352.
- İngilizce 143-144, 146, 151, 334.
- İngiltere, 57, 143-145, 148, 151, 257, - Kralı, 57.
- İnönü Caddesi, 179.
- İnönü Lisesi, 326.
- İpek, 74.
- İran, 111, 313.
- İrlanda, 113.
- İskender Bey, 149.
- İskender, Ohri, 320.
- İslam, 38, 71-72, 124, 128-129, 142, 152, 158, 321-352.
- İslam Ansiklopedisi*, 152, 267, 321.
- İslamcılık, 60.
- İslamlar, 129.
- İsmet İnönü Paşa, 41, 81, 115-116, 156, 244, 250, 266, 268, 273, 290, 326.
- İsmet İnönü Kültür Merkezi, 115.
- İstanbul, 14, 16-18, 20-21, 30, 37, 43, 47, 51, 57, 59, 82, 101, 104-108, 119-120, 135, 143, 147, 149, 163, 178, 181, 183, 187, 189-192, 202, 209-210, 213-214, 219, 227-229, 239-240, 242, 244, 247, 256, 259-260, 262-263, 270, 307-308, 315-316, 319, 322-325, 328, 342, 348-351
- İstanbul Belediyesi, 183
- İstanbul Erkek Lisesi, 263
- İstanbul Üniversitesi, 37, 213, 229, - Edebiyat Fakültesi, 213-214, 308, 342, - İnkılâp Enstitüsü, 256.
- İstibdat Dönemi, 190
- İstikbal*, 51
- İstiklal Caddesi, 119
- İsviçre, 141, 248, 251
- İsviçre Medeni Kanunu, 161.
- İş Bankası, 120, 165, 271.
- İş Bankası Atatürk ve Devrim Serisi, 165.
- İtalya, 257, 334.
- İtalyan, 90, 334.
- İttihat ve Terakki Cemiyeti, 56-60, 65, 71, 94, 137-138, 141-142, 214, 219, 221-222.

- İzmir, 10-11, 19-22, 25-26, 42, 47, 50, 57, 59, 64, 83-85, 87-99, 102-103, 107, 109, 115, 139, 148, 160, 170-171, 177-179, 197, 207-209, 214, 216, 223-224, 227-231, 233-234, 239-242, 247-249, 253, 260, 263, 265, 323-326.
- İzmir Erkek Öğretmen Okulu, 263.
- İzmir Halkevi, 339.
- İzmir Kız Öğretmen Okulu, 197.
- İzmir'e Doğru*, 102-103, 107, 233, 240.
- Japonya, 251.
- Johnson, Samuel (Doktor), 150-151.
- Jön Türkler, 55-57, 59, 61, 141-142.
- Kabataş Lisesi, 344.
- Kadifekale, 87, 89.
- Kahire, 56, 219.
- Kamçıl, Atuf, 57.
- Kâmil Paşa (İzmir Valisi), 207.
- Kanada, 113.
- Kansu, Nafi Atuf, 243.
- Kantemir, Dimitri, 151.
- Kapancıoğlu, Gündüz (İzmirli Derneği Başkanı), 177.
- Kapitülasyonlar, 60, 143, 156, 248-250, 252.
- Kara Gedik, 26.
- Karabekir, Kâzım, 18, 81, 232.
- Karacaahmet, 298.
- Karadayı, Ali Kemal, 340.
- Karadeniz, 325.
- Karal, Enver Ziya, 18, 37, 49, 51, 136.
- Karaman Beyliği, 112.
- Karan, Hayrettin, 104, 109.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, 178, 184, 270, 342.
- Karaosmanoğulları, 91.
- Karesi, 108.
- Karşıyaka, 328.
- Kartekin, Enver, 282.
- Kastamonu, 158, 242.
- Kâtip Çelebi, 267.
- Kavaklı, Oğuzhan (Ege Ajans Haber Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr.), 11.
- Kaynaradağ, Arslan, 324-325, 342.
- Kayseri, 121.
- Kâzım Karabekir Eğitim Enstitüsü, 18.
- Kemal Tahir, 275.
- Kemalist, 241, 256, 277.
- Kemalizm, 256.
- Kemeraltı Caddesi, 228, 328.
- Keşiş Dağı, 26.
- Kırdar, Lütfi, 183.
- Kızık, Serdar, 11, 305.
- Kızıldeniz, 58.
- Kiğeyk Yaylası, 26, 29.

- Knolles, Richard, 144-152.
 Koçman, Asaf (Prof. Dr), 22.
 Konak Belediyesi, 21.
 Konak Meydanı, 21, 84, 86,
 94, 177, 179.
 Konak Oteli, 186.
 Konya Lisesi, 326.
 Konya, 326, 351.
 Kordonboyu, 209.
 Korpuvar, 25.
 Korsika, 113.
 Kosova, 74.
Kovan, 328.
 Köln, 133.
 Köprülü, Fuat, 61, 325.
 Köy Enstitüleri, 16, 40-41,
 55, 259, 265, 266-267, 275,
 276, 279-283, 285, 286,
 287-288, 290-294, 299-300,
 302-304, 318.
 Köy Enstitüleri Kanunu, 266.
Köylü, 247, 265.
Kroyçer Sonat, 293.
 Kuban, Doğan (Prof.), 89.
 Kuleli Askeri Lisesi, 263.
 Kuran-ı Kerim, 215
 Kurtuluş Savaşı, 37, 103, 119,
 240, 246, 263, 322.
 Kuşadası, 247.
 Kutsal Topraklar, 112.
 Kuva-yı Milliye, 101-107,
 109, 233, 240, 248, 330.
 Kuveyt, 202.
 Küçükdere, 13.
 Külçe, Süleyman, 59.
 Kültür, Asım, 327-328.
 Kürtçülük, 141.
 Kütahya, 167, 287.
 Langlois Ch. V., 308.
 Latife Hanım, 170, 231.
 Latince, 144, 150, 313.
Le Moniteur Ottoman, 47
 Leibnitz, 112.
 Levant Kumpanyası, 143, 148.
 Levanten, 47, 90-91, 97, 323,
 334.
 Lewis, Bernad, 60, 136, 319.
 Lincoln Koleji, 146.
 Litzman 163.
 Londra, 51, 144, 146, 148,
 152, 178.
 Lotus-Bozkurt Davası, 245.
 Lozan, 41, 113, 156, 231, 234,
 242, 248, 351.
 Lybyer, A.H., 182.
 Maalouf, Nassif, 91.
 Macar, 90.
 Mahmut Celal, 109.
 Mahmut Ekrem (Recaizade),
 49.
 Mahmut Şevket Paşa, 74, 81.
 Mainz, 133.
 Makal, Oğuz (Prof. Dr.), 305.
 Makedonya, 56, 58, 164, 324.
 Malazgirt Zaferi, 121.
 Mamak Muhabere Okulu, 18.
 Manastır, 57.
 Mantran, Robert, 17-18.
 Manwood, Peter, 146, 148.
 Mardin, 225.

- Massignon, Louis, 270.
Maşatlık Mitingi, 240.
Matı, Metin, 10.
Mavi ve Siyah, 229-328.
McCarthy, Justin (Profesör), 136.
McKenzie, Hilda, 144.
McKenzie, Vicky, 144.
Meclis-i Mebusan, 59, 333.
Medeni Kanun, 245, 252, 277.
Mehmet (Aydınöglü) Bey 87.
Mehmet Esat, 233-234.
Mehmet İzzet, 325, 342-343.
Mehmet Ziya, 213.
Mekteb-i Harbiye, 56.
Memleket Sandıkları, 200, 206-207, 337.
Merkez Bankası, 120.
Meşrutiyet, 41, 56-60, 128, 164, 192, 205, 207-208, 213-214, 216, 229, 247, 260, 265, 274, 319, 333.
Mevlana, 264.
Mıçeyik Yaylası, 28, 31, 33.
Mısır, 112, 202.
Millet Mektepleri, 243-244
Milli Aydın Bankası, 224, 247
Milli Eğitim, 37, 55, 116, 183, 198, 231, 239, 242, 255, 264, 267, 273, 277, 279
Milli Kütüphane, 20, 178-179, 323, 328.
Milli Mecmua, 262, 279.
Milli Mücadele, 40-43, 101-103, 109, 120, 155-156, 178, 188, 198, 233, 240-241, 249, 261, 311, 347, 350.
Mimar Kemalettin, 243.
Minber Matbaası, 165, 167.
Mintzuri, Hagop, 125-126.
Mirat-ı Şûun, 328.
Mithat Paşa, 199-202, 205-211, 337, 345-346.
Mondros Mütarekesi, 83.
Montaigne, 262.
Moralı Hacı Mahmutzadeler, 246.
Moralı, Nail, 95.
Moran, Berna, 151.
Mukaddime, 48.
Musiki Yurdu, 115.
Mustafa Kemal Atatürk, 37-39, 41-43, 56, 58-59, 74, 81-82, 86, 101-102, 106-108, 115-117, 133, 137, 155-175, 177-179, 181-182, 185, 187-193, 195-198, 205, 210, 216-217, 219-220, 231-232, 234, 236, 241, 244-246, 249-250, 252, 254-255, 259, 262-264, 270, 272, 275-277, 294, 301, 318, 321-322, 324-326, 342, 345-352.
Mustafa Necati, 103, 109, 171, 233, 234, 237, 239, 246.
Mustafa Turgut, 116.
Müslüman, 71-72, 87-91, 93, 95-96, 122-124, 128, 149, 247, -lar, 42, 72, 91, 95, 112, 121, 123, 352.

- Mütareke, 83, 95, 98, 102, 105, 165, 167, 261.
- Naci Sadullah, 329.
- Naciye, 171.
- Nadi, Nadir, 178-179.
- Naili, 313.
- Namık İsmail, 243.
- Namık Kemal, 49-54, 169, 188-89, 267, 310, 326.
- Napoli, 334.
- Nâzım (Doktor), 56.
- Nâzım Hikmet, 254, 317.
- Nazi, 139.
- Nazilli, 106.
- Nazime Hanım, 182.
- Necati Bey (Kolağası), 84.
- Necati Cumalı, 311.
- Necatigil, Behçet, 17, 344.
- Necd, 202.
- Nicolay, Nicolas de, 150.
- Nigâr Hanım, 182.
- Niş, 199, 206, 346.
- Nora, Pierre, 183.
- Nusret, Bezmi, 270.
- Nutuk*, 37, 163, 195, 311, 348.
- Nürenberg, 133.
- Oğlan Paşa Yokuşu, 25.
- Okyar, Ali Fethi, 164.
- Orhan Veli, 317
- Orhon Yazıtları, 38.
- Orhonlu, Cengiz (Prof.), 15.
- Orta Asya, 38, 121.
- Orta Dağ, 26.
- Ortadoğu, 111, 112, 152.
- Osman Nuri Bey, 108.
- Osmanlı, 47, 58, 119, 122, 129, 137, 141, 146-147, 152, 161, 165, 182, 199, 202-203, 205, 214, 219, 228, 248, 267, 319, 345, 352, - Devleti, 67, 122, 141, 144, 312, - Hanedanı, 233, - İmparatorluğu, 47, 50, 52, 58, 112-113, 120, 130, 134, 137, 143-144, 147, 150, 199, 202, 205-206, 214-215.
- Osmanlı Bankası, 228.
- Osmanlı Mebusan Meclisi, 222.
- Osmanlıcılık, 60.
- Oxford 146.
- Öktem, Haydar Rüştü, 85, 95.
- Ömer (Halife), 201.
- Öymen, Onur, 114.
- Özal, Turgut, 119.
- Özalp, Kâzım, 105, 109.
- Özbaran, Salih, 11, 17, 19-20, 64, 144-145, 152, 299, 323.
- Özel Şark Mektebi 233, 239.
- Özel, Yaşar, 27.
- Özök, Rüknu, 17.
- Özyiğit, Ömer (Prof. Dr. Arkeolog), 21, 25.
- Paris, 56, 57, 95, 111, 141, 164, 178, 321, 332.
- Parry, Vernon J., 144-146, 148-150, 152.

- Pazarören Köy Enstitüsü, 281.
Peker, Recep, 37.
Peters, Ralph (Albay), 111.
Philippe le Bon (Burgonya Dükası), 112.
Piri Reis, 21.
Pirrot, 206.
Planhol, Xavier de (Prof.), 15.
Prens Sabahattin, 56, 142.
Pulur Köy Enstitüsü, 16.
Redd-i İlhak Müzesi, 102.
Renaissance, 144.
Reşit Galip (Milli Eğitim Bakanı, Doktor), 37, 246.
Reşit Saffet, 248.
Reval, 57.
Rıza Paşa (Topçu Feriki), 350.
Rıza Tevfik (Doktor), 181-182, 184.
Robert Koleji, 181-182.
Rodas, Mihail, 85.
Rodas, Tevfik, 115.
Rönesans, 149, 150, 156-157, 214, 270.
Rum, 71, 85, 90, 92, 128-129, 317, —lar, 71-72, 91-92, 96, 129, 335.
Rumca, 90, 93, 329, 334.
Rumeli Hisarı, 185.
Rumeli, 58, 108, 120, 187, 199, 316-317.
Rus, 40, 41, 57.
Rus Çarı, 57.
Rusya, 139, 257.
Ruşen Eşref, 165-166, 181-182, 184-187, 193.
Rycaut, Paul, 148.
Saat Kulesi, 177.
Sabah, 57.
Safevi Devleti, 112
Sağ, Arif, 26.
Sahaflar, 232, 259, 308.
Sait Paşa, 57.
Salih Zeki, 321.
Salim, Mehmet, 92.
Samsun, 168, 348.
Sandwich, 144, 146.
Saraçoğlu, Şükrü, 41, 248.
Sarayarkası, 295.
Sarı, Nil (Cerrahpaşa Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr.) 173
Sarıkişla, 83-84.
Sarmat, Garra, 324.
Sartiaux, Felix, 21.
Saruhan (Manisa), 108, 232, 234, 242.
Satı Bey, 182.
Savage, John, 148.
Sayar, Ahmet Güner (Prof.), 277.
Sayat-Nova, 127.
Saygun, Ahmet Adnan, 115, 117, 268.
Sayın, Emel, 27.
Schröder (Başbakan) 139.

- Sefile, 228, 328.
 Seignobos, Ch., 308.
 Selahattin öğretmen, 16, 299-305.
 Selanik, 56, 57, 163, 164, 166, 171, 214.
 Selçuk, İlhan, 209-211.
 Selçuklu, 130, 270.
 Selimiye, 270.
 Seniçe, 74.
 Sergevil (Uluyamaç), 13, 300.
 Serinözü, Kadim, 18.
 Sertel, Sabiha, 321.
 Servet-i Fünun, 230- 331.
 Severus, Lucius Septimus (Roma İmparatoru), 320.
 Sevgi, Cezmi (Prof.), 17.
 Sevr, 346, 350-351.
 Sezai öğretmen, 302.
 Shakespeare, 260, 311.
 Siirt, 163.
 Silistre, 52, 199.
 Siret, Hüseyin, 182.
 Sirkeci İstasyonu, 346.
 Sivas, 41, 103, 107-108, 121, 326, - Kongresi, 41, 103, 105, 108, 171.
 Slav, 90
 Sofya, 117, 165-166.
 Sokrates, 259.
 Soma, 105, 240.
 Somar, Nezahat, 324-327.
 Somar, Ziya, 20, 93, 99, 208, 229-230, 323-330, 332-333, 336-340, 341-344.
 Sosyoloji Yıllığı, 22.
 Soydan, Mahmut, 163.
 Soysal, Baha (Adalet Müfettişi), 281.
 Stergiadis, Aristid (Yunan Olağanüstü Komiseri), 42.
 Sultan Reşat, 229.
 Suluova, 283.
 Sungu, İhsan, 265.
 Suriye, 31, 59, 63, 65, 67-69, 71, 73, 75-79, 111, 209.
 Süleyman Fethi (Albay), 84.
 Süngevil Dağı, 26.
 Süreyya, Emin, 84.
 Süveyş Kanalı, 202.
 Şah İsmail, 149
 Şair Eşref (Gördes Kaymakamı), 338.
 Şakiroğlu, Mahmut H., 17.
 Şam, 56.
 Şattü'l Arap, 202.
 Şehbal, 82.
 Şemsi Paşa, 57.
 Şerafettin, 106.
 Şinasi, 48-50, 53.
 Şirin, Osman, 245.
 Şişli Halkevi, 296.
 Şölen, Ziya, 327.
 Şükrü Bey (Kolordu Serkâtibi), 84.
 Taçalan, Nurdoğan, 85.
 Tahtaklıç, İbrahim, 103.
 Taif, 210.
 Takvim-i Vekayi, 47.
 Talashoğlu, Mesut, 17.

- Talat Paşa, 136-137, 216-217.
 Talay, Rasim Ferit (Doktor), 187.
 Talınlı, Esin, 115.
 Talınlı, Şenol, 115.
Tanin, 59, 61, 63, 65-71, 73-79, 128, 138, 156, 164, 221.
 Tanör, Bülent, 104.
 Tanpınar, Ahmet Hamdi, 9, 52, 231, 261, 266, 270.
 Tanrı bkz. Allah.
 Tanzimat, 45-46, 48, 52, 55, 159, 199, 205, 215, 233, 245, 271-272, 276-277, 311, 343.
 Tarhana Kolu, 32.
Tarih İncelemeleri Dergisi, 20.
 Tarih Vakfı, 19, 145.
Tarih ve Toplum, 19.
 Tariş, 221, 223, 225.
Tasvir-i Efkâr, 49-51, 82.
 Taşlıca, 74-75.
 TC Merkez Bankası, 120
 Tekeli, İlhan, 104.
 Tekin, Erol, 214.
 Tenevüt, 26.
 Tengirşek, Yusuf Kemal, 37
Tercüman-ı Abval, 48-49.
Tercüme, 251, 268.
 Tevfik Fikret, 16-17, 21, 65, 160, 181-185, 187-189, 190-198, 216, 229, 259, 264, 275, 309-310, 319, 347.
 Tevfik Nevzat, 92, 97, 227-229, 327, 329, 332-333, 336.
 Tevhid-i Tedrisat, 231-233, 235-237, - Yasası, 251.
 Tiflis, 222.
 Tilkilik, 210.
 Timur, 88, 112, 149.
 Tokatlıyan, 185, 186.
 Tolstoy, 293.
 Tonguç, Engin (Doktor), 305.
 Tonguç, İsmail Hakkı, 243, 265-266, 281, 283-284, 302
 Topçu, Selahattin, 259.
 Topçuoğlu, Nazmi, 221, 224.
 Toplumsal Tarih, 19.
 Toprak, Zafer (Prof. Dr.), 46.
 Torbalı, 240.
 Tournefort, 90
 Toynbee, Arnold, 319-321.
 Trablusgarp, 82, 219.
 Trabzon, 71.
 TRT İzmir Radyosu, 10.
 Tuna, 199, 200, 202, 317, 346.
 Tunaya, Tarık Zafer, 57, 59, 104, 215.
 Tunceli, 25.
 Tunç, Mustafa Şekip, 325.
 Turan, Şerafettin, 103, 106, 173, 217.
Turcica, 20, 145.
 Türk, 18, 38-42, 48-50, 55-56, 58, 60, 81, 101, 106, 115-117, 121-122, 125-128, 133-134, 136-139, 141-142, 144, 146, 149-150, 156, 158-160, 162, 170-171, 175, 177-178, 187-188, 193-195,

- 197, 216-217, 227, 234-235, 243, 245-256, 260-261, 263-270, 272, 277, 279-280, 282, 310-312, 315-317, 332-336, 341, 343-344, 351, - Devrimi, 37, 38, 55, 56, 156, 159, 246, 253, 272, - Devrim Tarihi 37, 38, 40, 106, - İhtilali, 255, -ler, 60, 77, 91-92, 112, 114, 121-122, 128-129, 134, 137-139, 141-144, 146, 148-149, 214, 319, 334, 349, -İslam sentezi, 38, - Medeni Kanunu, 252.
- Türk Amerikan Kültür Derneği, 45.
- Türk Ansiklopedisi*, 268.
- Türk Beşleri, 115.
- Türk Gençleri Mecmuası*, 234.
- Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü 37, 39, 101, - Arşivi, 101.
- Türk Neşriyat Kongresi, 265.
- Türk Ocağı, 83, 115, 234, 263.
- Türk Sesi*, 234, 260, 263.
- Türk Tarih Kurumu, 18, 137.
- Türk Yurdu*, 248, 333.
- Türkçe, 18, 51, 71, 75, 77, 91-93, 124-125, 127-128, 133-134, 186, 200, 202, 215, 227-228, 253-254, 268-269, 296, 307, 313-316, 326, 329.
- Türkçü Necip, 93, 326-327, 333, 336.
- Türkçülük, 60, 214-215, 248, 273.
- Türkistan, 241.
- Türkiye, 20, 40-41, 45, 47-48, 52, 54-57, 60, 66-69, 78, 87, 89, 104, 111-114, 116, 119-120, 131, 134-138, 143, 150, 152, 155, 159-162, 165, 167, 178, 195, 209-210, 215-216, 220, 223-224, 232, 236, 239, 241, 249, 251-252, 256, 264-265, 269-270, 273, 276-277, 289-290, 303, 315, 318, 321-322, 337, 339-342, 344, 352, - Cumhuriyeti, 39-40, 87, 96, 119, 134, 159, 195, 205, 216, 246, 252, 346, 347.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 59, 98, 105, 156, 188, 222, 232-235, 246, 248, 250, 253, 266, 319, 322, 351-352.
- Türkiye İktisat Kongresi, 249.
- Türkoğlu, Mustafa Turgut, 116.
- Tütengil, Cavit Orhan, 215-216.
- Ubeydullah Efendi, 248.
- Uluçay, Çağatay, 17.
- Uludere, 13, 23-24, 307.
- Ulyamaç, 13, 23, 300.
- Umum Anadolu Kongresi, 107.

- Unat, Faik Reşit, 164, 243, 265.
- UNESCO, 260, 276.
- Uşak, 104.
- Uşaklıgil, Halit Ziya, 57, 92, 97, 178, 227, 228, 229-230, 328-330, 332.
- Uzel, Rüştü, 265.
- Üçyiğit, Ekrem, 18-19, 323.
- Ülken, Hilmi Ziya, 243, 325.
- Ünal, Muazzez, 116.
- Ünal, Rahmi Hüseyin 22.
- Üniversite Devrimi, 162.
- Vahdettin, 137, 345-352.
- Van (Vaspurakan) Ermeni Kralı, 121.
- Vardar, 317.
- Varzan, 129.
- Vatan Yahut Silistre, 52.
- Vefa İdadisi, 261.
- Vehbi Bey (Redd-i İlhak Merkez Heyeti Reisi), 105.
- Vehbi Efendi (Şer'iyeye Vekili), 352.
- Veinstein, Gilles (Fransız Tarihçi), 136.
- Venedik, 148, 333.
- Vidin, 199.
- Vilayet Matbaası, 228.
- Viyana, 60.
- Witteck, Paul, 144-145.
- Yahudiler, 90, 139.
- Yakova, 74.
- Yalova, 174.
- Yanya, 324.
- Yemen, 58.
- Yemişçargısı, 91, 227.
- Yeni Asır*, 328-329, 340.
- Yeni Gün*, 116, 242.
- Yeni Kale, 333.
- Yeni Mecmua*, 262.
- Yeni Osmanlılar Cemiyeti, 48, 51.
- Yeni Pazar, 74.
- Yeni Sabah*, 273.
- Yeni Varoş, 74.
- Yeniçeri Ocağı, 150.
- Yeniçeriler, 150.
- Yeniden İMECE*, 34
- Yenipazar, 74.
- Yeşilköy, 59, 328, 331.
- Yıkılanlar, 28, 33.
- Yıldırım Bayezit, 352.
- Yıldız, 57, 333, 346.
- YÖK, 39.
- Yukarı Bağlar, 23, 34.
- Yunan, 42, 104-105, 107, 246, 276, 325, 334-335.
- Yunanca, 313.
- Yunanistan, 85, 94, 351.
- Yunus Emre, 115, 116.
- Yunus Emre Oratoryosu, 115-117, 268.
- Yurdakul, Mehmet Emin, 188.
- Yücel-Öner Davası, 303.
- Yücel, Hasan Âli, 21, 37, 55, 116, 160, 165-166, 183-184, 198, 214, 231, 234, 236,

255, 259-277, 279-284, 303,
319.

Yücel, Yaşar (Prof. Dr.), 202.
Yüksek Öğretmen Okulu,
17, 19.

Zevra, 202.

Zeybekoğlu, Asude, 225.

Ziraat Bankası, 205-207, 345.

Zorlutuna, Halide Nusret,
240.

Zübeyde Hanım, 170.